

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΚΕΨΕΩΣ*

Υ Π Ο
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Κ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

II. «Η λογικο-εμπειρική» μέθοδος.

α. Είς τὸν σπουδάζοντα τὰ μεθοδολογικὰ τοῦ Pareto δημιουργεῖται κατ' ἀρχὰς μία σύγχυσις. Ἐνῶ εἰς τὴν δευτέραν ἤδη παράγραφον τοῦ «Trattato» του δηλώνει κατηγορηματικῶς ὅτι τὸν ἐνδιαφέρει ἀποκλειστικῶς ἡ διερεῦνησις τῶν σχέσεων, αἱ ὁποῖαι διέπουν τὰ κοινωνικὰ γεγονότα καὶ τὰς κοινωνικὰς πραγματικότητας, ἀδιαφορεῖ δὲ διὰ τὰ ζητήματα τῆς μεθόδου⁵⁸, ἀφιερώνει ἐν τούτοις τὰς πρώτας 144 παραγράφους τοῦ ἔργου του οὐσιαστικῶς εἰς τὴν μεθοδολογίαν, τονίζων μάλιστα ἐπανειλημμένως καὶ μετ' ἰδιαιτέρας ἐμφάσεως τὴν σημασίαν τῆς «metodo logico-sperimentale» διὰ τὴν κοινωνιολογικὴν γνῶσιν καὶ ἀντιδιαστέλλων αὐτὴν πρὸς τὰς ἀντεπιστημονικὰς καὶ «δογματικὰς» μεθόδους τῶν πρὸ αὐτοῦ κοινωνιολογησάντων⁵⁹.

Πάντες οὗτοι ἐχρησιμοποίησαν ἴσως μίαν θετικιστικὴν ὀρολογίαν, ὡς π.χ. ὁ Comte, τὰ ἔργα των ὅμως δὲν παύουν νὰ εἶναι δογματικὰ καὶ ξένα πρὸς τὴν ἐμπειρίαν. Διὰ τὴν «θετικὴν φιλοσοφίαν» τοῦ Comte λέγει συγκεκριμένως ὁ Pareto ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου δογματικὴ, ὅσον καὶ τὸ «Discours sur l'histoire universelle» τοῦ Bossuet, ἐνῶ ἀμφότερα τὰ χαρακτηρίζει ὡς ἔργα «θηρσκειάς»⁶⁰. Διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτου ἐπιθυμεῖ νὰ καταδείξῃ, πόσον ἀκατάλληλα εἶναι νὰ διαφωτίσῃ τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα. Προσκαλοῦν μᾶλλον πρὸς μίαν — ἔστω καὶ διάφορον ἐκάστοτε — πίστιν, παρὰ πρὸς ἐπιστήμην, κοινὸν δὲ γνῶρισμα αὐτῶν εἶναι ἡ ἀποκλειστικότης καὶ ἀδιαλλαξία,

* Συνέχειν ἐκ τῆς σελ. 572 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

58. Γράφει μεταξύ ἄλλων: «...δὲν θὰ στρέψωμεν τὸ ἐνδιαφέρον μας πρὸς τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον δύναται τις νὰ δώσῃ εἰς τὴν σπουδὴν ταύτην, οὔτε καὶ πρὸς τὴν μέθοδον, δι' ἧς ἀποκτᾶ τις τὴν γνῶσιν αὐτῶν τῶν σχέσεων. Ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὸν σκοπὸν, ἐλάχιστα δὲ ἡ καθόλου διὰ τοὺς δρόμους, οἱ ὁποῖοι ὀδηγοῦν πρὸς τὸν σκοπὸν». «Trattato» § 2.

59. Χαρακτηριστικῶς παρατηρεῖ ὁ J o n a s ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19. αἰῶνος ἀνήκει εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς συνηθείας καὶ κατὰ κάποιον τρόπον τὴν «ρουτίαν» αὐτοδικαιώσεως τῶν κοινωνιολόγων, τὴν μὲν ἰδικὴν των θεωρίαν καὶ μέθοδον νὰ χαρακτηρίζουν ὡς τὴν μόνην ἐπιστημονικὴν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὰς δὲ θεωρίας καὶ μεθόδους τῶν λοιπῶν νὰ ἀπαξιῶνουν ὡς ἀνεπιστημονικὰς καὶ δογματικὰς. Πρβλ. J o n a s, F r i e d r i c h, Geschichte der Soziologie, Rowohlt, Hamburg 1969, τόμος III, σελ. 121, 60, «Trattato» § 6.

αὶ ὁπῶσαι δὲν ἀφήνουν περιθώρια ὑπάρξεως ἄλλων θεωριῶν, οὔτε ἐπιτρέπουν μίαν ἀπρροϊδέαστον προσπέλασιν τῆς πραγματικότητος⁶¹. Ἐπειδὴ δὲν βασιζονται εἰς τὴν παρατήρησιν τῶν πραγματικῶν γεγονότων, δὲν μᾶς πληροφοροῦν καὶ περὶ τῶν μεταξύ αὐτῶν ὑφισταμένων σχέσεων, πρᾶγμα, ποῦ ἀποτελεῖ καὶ τὸν μοναδικὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης⁶², ἀλλὰ προσφέρουν κηρύγματα καὶ ἰδεολογίας καὶ προπαγανδίζουν πολιτικὰς ἐπιδιώξεις καὶ ἀρχάς. Ἡ Κοινωνιολογία μετετρέπη τοιοῦτοτρόπως εἰς ἄμβωνα εὐαγγελισμοῦ θεωριῶν, ἰδεολογιῶν, θέσεων καὶ ἀρχῶν⁶³.

Ἡ κατάστασις αὕτη παρημπόδισε σοβαρῶς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι καὶ ἡ βιολογία ἐργάζονται τοῦναντίον ἀπὸ μακροῦ καθαρῶς ἐμπειρικῶς, ἀδιαφοροῦσαι διὰ τὰς πρακτικὰς συνεπειὰς τῶν πορισμάτων των. Ἀκριβῶς δὲ ἡ ἀμεριμνησία αὕτη ἀποτελεῖ καὶ τὸ αἴτιον τῆς προόδου των. Ἀντιθέτως ἡ παρατηρουμένη εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν ἔρευναν φροντὶς διὰ τὰς πρακτικὰς συνεπειὰς τῆς ἐρεύνης ἀπὸ σκοπιᾶς ἀνθρωπιστικῆς, χριστιανικῆς, συντηρητικῆς ἢ ριζοσπαστικῆς, ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Pareto, διασπαστικὸν καὶ ἀνασταλτικὸν διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης παράγοντα⁶⁴.

Τὰ ἀνωτέρω δὲν σημαίνουν βεβαίως ὅτι ὁ Pareto ἀρνεῖται οἴανδῆποτε σχέσιν τῶν ἰδεολογιῶν καὶ θεωριῶν αὐτῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ τὴν μὲν δόσιν ἀληθείας, τὴν ὁποῖαν ἐμπεριέχουν, δὲν δύναται νὰ ἐξετάσῃ καὶ κρίνῃ ἡ κοινωνιολογία, καθ' ὅσον θὰ ἐξήρχετο τῶν ὀρίων τῆς ἀρμοδιότητός της καὶ θὰ εἰσέδυσεν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ μετακοινωνιολογικοῦ, τὰς δὲ ἰδεολογίας ὡς ὁδοὺς πρὸς τὴν πραγματικότητα δὲν δύναται νὰ συγκρίνῃ ὁ Pareto μὲ τὴν

61. «Ἡ πίστις εἶναι ἐκ τῆς φύσεώς της ἀποκλειστικῆ. Ὁ πιστεύων ὅτι κατέχει τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν δὲν ἀφήνει περιθώρια διὰ τὴν ὑπαρξίν καὶ ἄλλων ἀληθειῶν ἐν τῷ κόσμῳ». «Trattato» § 6.

62. Εἰς τὸ «Fatti» (σ. 113) τονίζει ρητῶς ὁ Pareto ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἔχει μοναδικὸν σχεδὸν σκοπὸν τὴν διαπίστωσιν τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν δεδομένων: «La scienza ha per scopo quasi unico di trovare relazioni tra i fatti».

63. Πρὸβλ. «Trattato» §§ 6, 7, 8. Παρὰ ταῦτα ὁμοῦς ὁ Pareto ἐν § 466 ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι εἶναι χρήσιμον νὰ μελετᾷ κανεὶς τὰ ἔργα αὐτά, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἐντελῶς ἄνευ ἀξίας διὰ τὴν ἐμπειρικὴν διερεύνησιν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος. Ὡς προϊόντα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας μᾶς πληροφοροῦν περὶ τῶν μεθόδων των καὶ περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἰσορροπίαν. Χρειάζεται μόνον νὰ τὰ χρησιμοποιῇ κανεὶς ὀρθῶς. Ὁ ἴδιος ὁ Pareto ἐμελέτησε πολλὰ ἀνάλογα ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα διευτυποῦντο θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ θεωρεῖα, ἀπόψεις περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ τάξεως κλπ. Φυσικὰ τὰς θεωρίας αὐτὰς ἐθεώρει ὡς λόγους κενούς («Trattato» §§ 376, 401), διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰς περὶ τούτων disputationes ἐχαρακτήριζεν ὡς ἀπλᾶς «λογομαχίας».

64. Πρὸβλ. καὶ Hirsch, Wolfgang: Vilfredo Pareto. Ein Versuch über sein soziologisches Werk. Occident-Verlag/Pantheon-Verlag, Zürich-Bruxelles, 1948, σελ. 18/19.

ἐμπειρίαν, ἡ ὁποία κατ' αὐτὸν ὀδηγεῖ κατὰ τρόπον ἄμεσον καὶ μοναδικὸν πρὸς τὰ πράγματα⁶⁵.

Ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως αἱ θεωρίαι δὲν εἶναι παρὰ λόγοι κενοί, οἱ δὲ μεταξὺ των ἀγῶνες («λογομαχίαι») οὔτε ἀποδεικνύονται, οὔτε ἀναιροῦνται, διότι ἀπλούστατα πρὸς οὐδεμίαν πραγματικότητα ἀντιστοιχοῦν⁶⁶. Ἐχουν ὅμως μεγάλην πρακτικὴν σημασίαν, διότι εἶναι ὀρίζουσαι τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας. Δὲν εἶναι ἀληθεῖς, εἶναι ὅμως χρήσιμοι καὶ πολῦτιμοι διὰ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἱστορίαν⁶⁷.

β. Πρὸς ἐξασφάλισιν εἰς τὴν κοινωνιολογίαν ἑνὸς ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου ἀναλόγου πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπέτυχον αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι, προτείνει λοιπὸν ὁ Pareto τὴν ἐφαρμογὴν τῆς «methodo logico-sperimentale»⁶⁸. Ὁ ἴδιος θεωρεῖ τὴν ἔκφρασιν ταύτην ὡς πλεονασμὸν, καθ' ὅσον πᾶσα λογικὴ, ὡς καὶ πᾶσα ἀληθὴς ἐπιστῆμη δὲν εἶναι κατ' αὐτὸν παρὰ ἐμπειρικὴ. Θὰ ἡδυνάμεθα συνεπῶς νὰ ἀρκεσθῶμεν ἀπλῶς εἰς τὴν ἔννοιαν «esperienza» — ἐμπειρία.

Λέγων «esperienza» ὁ Pareto ἐννοεῖ τόσον τὴν ἄμεσον ἐμπειρίαν καὶ παρατήρησιν, ὅσον καὶ ἐκείνην, ἡ ὁποία συνεζητήθη, ἐκρίθη καὶ ἐπεβεβαιώθη⁶⁹. Ἐμπειρία ἢ πείραμα καὶ παρατήρησις ἀποτελοῦν διὰ τὸν Pareto αὐτοσήμους ἐννοίας⁷⁰. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐμπειρία δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν παρατήρησιν, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι πᾶν ὅ,τι μαρτυρεῖται καὶ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν, μαρτυρεῖται καὶ ἀποδεικνύεται συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὴν παρατήρησιν καὶ ἀντιστρόφως⁷¹. Ἡ πρακτικὴ σημασία τῆς ἀπόψεως ταύ-

65. Εἰς τὴν § 6 τοῦ «Trattato» ἐπαναλαμβάνει, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἀπὸ ἀνθρωπιστικῆς κοινωνιολογίας» καὶ «χριστιανικῆς περὶ κοινωνίας διδασκαλίας», ἀλλὰ μιᾶς κοινωνιολογίας, ἡ ὁποία, ὅπως ἡ χημεία, ἡ φυσικὴ καὶ αἱ ταύταις ὅμοιαι ἐπιστῆμαι, θὰ ἐργάζεται ἀποκλειστικῶς ἐμπειρικῶς. Μίαν τοιαύτην δὲ κοινωνιολογίαν φιλοδοξεῖ νὰ θεμελιώσῃ. Παρὰ ταῦτα ὅμως εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ «Trattato» σχετικοποιεῖ τὴν σημασίαν τῆς λογικοεμπειρικῆς μεθόδου. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀμφιβάλλει, ὡς θὰ ἴδωμεν, διὰ τὰ πορίσματα τῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ παραδέχεται ὅτι εἶναι ἀρμοδία μόνον διὰ τὴν ἐμπειρικὴν γνῶσιν, ἐνῶ τὴν πραγματικὴν δύναμιν νὰ γνωρίσῃ κανεὶς καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ («Trattato» § 71). Ἡ ὅλη δὲ ἀναφορὰ του εἰς τὰ «residui» μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Pareto ἀναγνωρίζει καὶ μὴ ἐμπειρικοὺς τομεῖς τῆς πραγματικότητος, οἱ ὅποιοι ἐπιδρῶν ἀποφασιστικῶς ἐπὶ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου καὶ προβάλλονται ἀποκαλυπτικῶς εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἐπιστητοῦ.

66. Πρβλ. «Trattato» §§ 119, 376, 401, 402.

67. «Trattato» §§ 49, 1505, 1507, 1679-1682.

68. Πρβλ. «Trattato», §§ 69, 119.

69. Πρβλ. «Trattato» § 580.

70. Πρβλ. «Trattato» § 11. Πάντως ὁ Eschmann κατηγορεῖ τὸν Pareto δι' ἀσάφειαν ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ ὅρου «ἐμπειρία». (Eschmann, E. W., *Moderne Soziologie*. Vilfredo Pareto. Ἐν: «Die Tat», 21. Jahrgang (1929/30) Bd. II, σ. 774 ἐξ.

71. Πρβλ. «Trattato» § 6.

της εἶναι τεραστία διὰ τὴν κοινωνιολογίαν, καθ' ὅσον τὸ πείραμα καὶ ἡ ἄμεσος ἐμπειρία δὲν εἶναι πάντοτε δυνατά, καὶ ὑποχρεούμεθα νὰ καταφεύγωμεν εἰς περατωθείσας εἰς τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον ἐμπειρίας, δηλαδή εἰς ἱστορικά παρατηρήσεις.

Τὴν «λογικο-ἐμπειρικὴν» ἢ «λογικο-πειραματικὴν» ταύτην μέθοδον θεωρεῖ ὁ Pareto ὡς τὴν μόνην ὁδὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Πρότυπόν του ἔχει τὸ «Principia Philosophiae Naturalis» τοῦ Newton⁷², σκοπὸν του δὲ νὰ ἐπιτύχη καὶ εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας συμπεράσματα ἐξ ἴσου ἀσφαλῆ, ὅσον καὶ τοῦ Newton εἰς τὸν τομέα τῆς Φυσικῆς⁷³.

Πρὸς τοῦτο ὀφείλει ὁ κοινωνιολόγος νὰ ἀποφεύγῃ ἐπιμελῶς πᾶσαν ἀνάμειξιν τῶν συναισθημάτων του κατὰ τὴν ἔρευναν. Καθῆκον του εἶναι νὰ διερευνήσῃ ὅ, τι π ρ ἄ γ μ α τ ι ὑ π ἄ ρ χ ε ι, καὶ ὄχι ὅ, τι θ ἄ ὠ φ ε ι λ ε νὰ ὑ π ἄ ρ χ η ἰ κατὰ τὰς πατριωτικὰς, ἀνθρωπιστικὰς, ἠθικὰς ἢ θρησκευτικὰς αὐτοῦ προϋποθέσεις, ἀντιλήψεις καὶ πεποιθήσεις. «Ἐὰν — γράφει — ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἀνυψώσωμεν τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας εἰς τὸν τύπον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὀφείλομεν νὰ προχωρήσωμεν καὶ εἰς αὐτὰς κατὰ παρόμοιον τρόπον, ἀνάγοντες δηλαδή τὰ συγκεκριμένα, λίαν περίπλοκα φαινόμενα εἰς πολὺ ἀπλοῦστερα θεωρητικά. Κατὰ τὴν διαδικασίαν αὐτὴν θὰ πρέπει νὰ ὀδηγοῦμεθα ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὴν πρόθεσιν ἀνακαλύψεως ἐμπειρικῶν ὁμοιομορφιῶν, τὴν ἰσχὺν τῶν ὁποίων θὰ κρίνωμεν ἐπὶ τῇ βάσει ἐμπειρικῶν καὶ μόνον ἐπαληθεύσεων»⁷⁴.

Διὰ τὴν μέθοδόν του ἰσχυρίζεται ὁ Pareto ὅτι εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἀνήκει ἡ ἀδιαμφισβήτητος ἰδιότης καὶ ἰκανότης νὰ πλησιάσῃ καὶ συλλαμβάνῃ τὰ κοινωνικὰ γεγονότα εἰς τὴν ἀπόλυτον καθαρότητά των, μακρὰν ἰδεολογιῶν, ἀξιολογικῶν καὶ δεοντολογικῶν προϋποθέσεων καὶ προκαταλήψεων, καὶ νὰ διαπιστώνῃ τὰς σχέσεις, αἱ ὁποῖαι τὰ διέπουν.

Εἶναι πολὺ εὐκόλον νὰ παρεξηγήσῃ κανεὶς τὴν πρόθεσιν καὶ τὰ κίνητρα τοῦ Pareto κατὰ τὸν προπαγανδισμόν τῆς «λογικο-ἐμπειρικῆς» μεθόδου. Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θετικιστής⁷⁵, οὔτε ἄμεσα ἐπηρεαροῦσμένος ἀπὸ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ὁ ἐμπειρισμὸς

72. Πρῶτος ὁ B e n t h a m ἐπεκαλέσθη δι' ἑαυτὸν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς μεθόδου τοῦ Newton εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας. Ἀνάλογα ἰσχυρίσθησαν οἱ Laplace, Quètlelet, Fourier, Marx, Spencer κ.ἄ.

73. «Trattato» § 20.

74. «Trattato» § 2411.

75. Ὁ Gerhard παρατηρεῖ ὅτι μόνον ὑπὸ μίαν ἔννοιαν εἶναι ὁ Pareto θετικιστής: ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι διακρίνει ὀξέως μεταξὺ φιλοσοφικοῦ «Begriffen» καὶ ἐπιστημονικοῦ «Erkennen», μὴ ἐρωτῶν συγχρόνως καὶ περὶ τῆς οὐσίας ἢ τοῦ νοήματος τῶν ὄντων. G e r h a r d, H.— W.: Gleichgewicht als sozialwissenschaftliches Modell bei Vilfredo Pareto. Dissertation (πολυγραφημένον), Tübingen, 1958, σελ. 8.

του δὲν ἐπιδιώκει νὰ ἀπαντήσῃ τὸ περὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἀληθείας ἐρώτημα — τὸ ὁποῖον μάλιστα θεωρεῖ ὡς στερούμενον νοήματος, ἐφ' ὅσον οὐδεμία ἐπιστήμη δύναται νὰ ἀποδείξῃ ἢ διαψεύσῃ πειραματικῶς τὰς ποικίλλας ἀπόψεις—, ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ κατανοηθῇ ὡς μία ἐπιστημονικὴ «στάσις». Ἡ στάσις αὕτη δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐμπειρίας ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν, βιωματικὴν ἢ ἐνορατικὴν ἐμπειρίαν, ἀλλὰ προχωρεῖ καὶ εἰς τὴν διαφοροποίησίν της ἀπὸ τὸν καθαρὸν ἐμπειρισμόν. Ἡ «esperienza» τοῦ Pareto δὲν ἀρνεῖται τὴν θεωρίαν, οὔτε τὴν ἱστορίαν, καὶ δὲν σημαίνει ἀπλῶς συσσωρεύσειν ὑλικοῦ. Ἄλλὰ καὶ ἡ «réalité», ἐπὶ τῆς ὁποίας ζητεῖ κατ' ἀποκλειστικότητα νὰ θεμελιώσῃ τὴν κοινωνιολογικὴν ἐπιστήμην, δὲν περιλαμβάνῃ αὐτονόητα καὶ τὴν «matérialité», ἐνῶ δὲν ἀποκλείει «μὴ ὑλικὰς» πραγματικότητας⁷⁶. Ἐξ ἄλλου, μολονότι ὁ Pareto ἀνήκει εἰς τὴν καλουμένην «μαθηματικὴν οἰκονομικὴν σχολὴν τῆς Λωζάννης», αἱ σχέσεις του μὲ τὰ μαθηματικὰ δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξαν ἄρισται. Τὰ μαθηματικὰ καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιδροῦν ἐπ' αὐτοῦ ἐμμέσως μᾶλλον, μέσῳ τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας τοῦ Walras. Δὲν ἐφخرόζει λοιπόν, ὡς κατὰ κόρον γράφεται, τὰς μεθόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ μίαν μέθοδον, ἡ ὁποία ἐφαρμοσθεῖσα εἰς τὰς θετικάς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας ἐπιστήμας, ἀπεδείχθη χρήσιμος, ὡσάντις ἔπρεπε νὰ περιγραφοῦν σύνθετοι καταστάσεις, περιλαμβάνουσαι ποικίλας μεταβλητάς εἰς σχέσιν ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως⁷⁷.

Ἡ ἀντίληψις τοῦ Pareto περὶ ἀλληλεξαρτήσεως τῶν κοινωνικῶν φαινομένων ἀποτελεῖ κεντρικὴν καὶ θεμελιώδους σημασίας διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ὅλου ἔργου του ἰδέαν. Δὲν πρόκειται δὲ περὶ θεωρητικῆς, ἀφηρημένης καὶ ὑποθετικῆς, ἀλλὰ πάντοτε περὶ συγκεκριμένης, ἐμπειρικῆς ἀλληλεξαρτήσεως, ἡ ὁποία φανεροῦται καὶ δύναται νὰ μελετηθῇ εἰς τὰς συγκεκριμένας πράξεις τῶν ἀνθρώπων.

Ἐνδιαφερόμενος διὰ συγκεκριμένας πράξεις καὶ συμπεριφορὰς ἀτόμων ὁ Pareto δὲν ἀναλύει τὴν κοινωνίαν εἰς τὰ συναποτελοῦντα ταύτην άτομα· καὶ διὰ τὸν Pareto ἡ κοινωνία δὲν εἶναι ἀπλοῦν ἄθροισμα ἀτόμων, ἀλλὰ μᾶλλον συνθετικὴ ἔνωσις, ἀνάλογος πρὸς τὰς χημικὰς ἐνώσεις, αἱ ὁποῖαι, ὡς γνωστόν, δὲν παρουσιάζουν ὡς ἰδιότητάς τὸ ἄθροισμα τῶν ἰδιοτήτων τῶν χημικῶν των στοιχείων⁷⁸. Τὰ κοινωνικὰ μέρια ἀποτελοῦν ὄχι μόνον τὰ άτομα, ἀλλὰ καὶ αἱ ὑπ' αὐτῶν προσδιοριζόμεναι καὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν προκύπτουσαι δομαὶ συμπεριφορᾶς.

Εἰς τὰ κοινωνικὰ αὐτὰ «πράγματα» περιορίζει τὴν ἐφαρμογὴν τῆς

76. «Trattato» §§ 145, 7, 12, 81, 541, 579.

77. Πρβλ. καὶ E i s e r m a n n, G o t t f r i e d, Vilfredo Pareto als Nationalökonom und Soziologe, σελ. 9/10.

78. Πρβλ. «Trattato» § 66.

μεθόδου του ὁ Pareto, μὴ ἐπιθυμῶν νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἔρευνάν του καὶ εἰς τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα συναισθήματα ἢ τὰ ἔνστικτα, ὅχι διότι ἀρνεῖται εἰς τὰ συναισθήματα καὶ τὰ ἔνστικτα τὸν χαρακτήρα τοῦ πραγματικοῦ, καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ τὴν δυνατότητα διερευνήσεως αὐτῶν ἐκ μέρους τῆς κοινωνιολογίας, ἀλλὰ διότι ἐπιθυμεῖ τὰ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα τῶν θεωριῶν του νὰ προέρχονται μόνον ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸ πείραμα. Ἀρνεῖται νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὰ συναισθήματα, ὅπως ἀκριβῶς ἀρνεῖται, ὡς ἤδη ἐσημειώσαμεν, νὰ ἀσχοληθῇ καὶ μὲ τὸ μετακοινωνιολογικὸν πρόβλημα περὶ τῆς ἀληθείας τῶν θρησκευτῶν, ἰδεολογιῶν, κοσμοθεωριῶν κλπ., καθ' ὅσον κατὰ τὴν πεποίθησίν του μία τοιαύτη ἐνασχόλησις ἐξέρχεται τῶν ὁρίων καὶ τῶν δυνατοτήτων τῆς κοινωνιολογικῆς ἐρένης⁷⁹. Σκοπὸς τῆς ἐρένης ταύτης εἶναι ἡ διαπίστωσις νομοτελικῶν ὁμοιομοριῶν (*uniformità*), τὰς ὁποίας δύναται νὰ διακρίνῃ μόνον, ὅποιος ἀποκτήσῃ μίαν ψυχικὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τὰ παρατηρούμενα. Αἱ ὁμοιομορφίαι αὗται δὲν φέρουν βεβαίως χαρακτήρα ἀτέγκτου ἀναγκαιότητος, ἀντικατοπτρίζουν ὅμως γνωσιοθεωριακῶς τοὺς συνδετικὸς κρίκους μεταξὺ τῶν ἀτομικῶν μορίων⁸⁰. Οἱ κρίκοι αὗτοι δὲν εἶναι «αἰτιοκρατικοί». Ὁ Pareto δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς αἰτίας μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς *prima causa*. Τοῦ εἶναι ἀρκετὸν νὰ διαπιστώσῃ ὅτι ὑπάρχουν σχέσεις. Αὐτὸς ὁ *modus* τοῦ «ἐν—σχέσει — εἶναι»⁸¹ ἀποτελεῖ οὐσιαστικὸν στοιχεῖον τῆς μεθόδου του. Καὶ αἱ σχέσεις αὗται ἐνδιαφέρουν τὸν Pareto, ἐνῶ ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν ὁρολογίαν, τὰς ἐννοίας καὶ «ὀνοματοδοσίας», τὰς ὁποίας θεωρεῖ ὡς «ἐτικέττας» πρὸς συνεννόησιν, χωρὶς βαθυτέραν ἀναφορὰν εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων⁸². Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ οἱ «ἐπιστημονικοὶ νόμοι» δὲν εἶναι, διὰ τὸν Pareto, παρὰ λογικο-ἐμπειρικὰ συγκεφαλαιώσεις καὶ συμπεριλήψεις γεγονότων, ποὺ καταδεικνύουν μερικὰς ὁμοιομορφίας.

Ἐπιθυμία τοῦ Pareto εἶναι νὰ ἐντοπίσῃ τὴν κοινωνιολογίαν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειράματος: «*Intendo solo descrivere fatti e trarne conseguenze logiche*», γράφει εἰς τὸ «*Fatti*»⁸³, καὶ αὐτὸ τὸ θεωρεῖ ὡς τὴν ὑψίστην ὑποχρέωσιν, τὴν ὁποίαν ἔχει μίαν ὀρθὴν θεωρίαν. Διὰ νὰ εἶναι ὀρθή, ὀφείλει νὰ ἀπέχῃ πάσης ἀξιολογικῆς κρίσεως καὶ ἰδεολογικῆς πίστεως, νὰ ἀναχωρῇ ἐκ τῶν πραγματικῶν δεδομένων καὶ νὰ ἀνταποκρίνηται

79. «*Trattato*» § 69. Καὶ εἰς τὴν παρ. 2158 παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ἀποκλειστικὴ ἐνασχόλησις μὲ ἰδέας, ἰδεώδη καὶ μύθους ὀδηγεῖ εἰς συστήματα ἠθικῆς, μεταφυσικῆς καὶ θεολογίας. Ἀντιθέτως ἡ ἀποκλειστικὴ ἐξέτασις τῶν ρεαλιστικῶν γεγονότων ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης.

80. Πρὸβλ. «*Trattato*» §§ 69, 96, 528.

81. Πρὸβλ. «*Trattato*» §§ 556-558 καὶ 13, 63.

82. «*Trattato*» §§ 108, 109.

83. «Ἀποσκοπῶ τελικῶς νὰ περιγράψω πραγματικότητος καὶ νὰ συναγάγω ἐντεύθεν λογικὰς συνεπείας», «*Fatti*», σ. 106.

καὶ ἀντιστοιχῇ κατὰ κάποιον τρόπον πρὸς τὴν «πειραματικὴν ἀλήθειαν»⁸⁴. Ἡ θεωρία δὲν προηγεῖται, ἀλλ' ἐπεται καὶ προκύπτει ἐκ τῆς διερευνήσεως τῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων (Induktion).

Κατόπιν τῆς κατηγορηματικότητος, μὲ τὴν ὁποίαν διατυπώνει ὁ Pareto τὸ αἴτημα τοῦ ἐμπειρισμοῦ, θὰ ἐφαντάζετο κανεὶς ὅτι τὰ κοινωνιολογικὰ ἔργα του εἶναι πρότυπα ἐφαρμογῆς τῆς ἐπαγωγικῆς ἐμπειρικοαναλυτικῆς μεθόδου⁸⁵. Παρὰ ταῦτα οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὁ Pareto χρησιμοποιεῖ τὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα ὡς μοναδικὴν πηγὴν διατυπώσεως θεωρίας ἢ ἔστω καὶ ἀποδεικτικῶς ἐν ἀναφορᾷ πρὸς μίαν θεωρίαν. Οὐτε πάλιν ὅτι εἰς τὰς θεωρίας του φθάνει ἀπὸ τῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων. Τούναντίον ἔχει ἐκ τῶν προτέρων τὰς θέσεις του, τὰς ὁποίας προσπαθεῖ νὰ στηρίξῃ διανθίζων ταύτας μὲ παραδείγματα. Θὰ πρέπει δὲ ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἰκοδομεῖται ἡ παρετιανὴ κοινωνιολογία, δὲν εἶναι «τὰ ἴδια τὰ πράγματα», ἀλλὰ πλευραὶ τῶν φαινομένων τῆς συγκεκριμένης πραγματικότητος, καὶ μάλιστα τὰ φαινόμενα εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν αὐτῶν διάστασιν. «Fatti» εἶναι αἱ πραγματικότητες, μόνον ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον ἐνδιαφέρουν τὴν λογικοπειραματικὴν κοινωνιολογίαν⁸⁶. Τελικῶς ἡ πείρα καὶ ἡ παρατήρησις ἀντικαθιστῶνται ὑπὸ τῶν παραδειγμάτων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον προϋποθέτει ἐρμηνείαν καὶ ἐκλογὴν, δηλαδὴ περισσότερον ἰδεολογίαν καὶ ὀλιγώτερον περιγραφὴν.

Γενικῶς δὲν ἀδικοῦμεν τὸν Pareto, ἂν εἴπωμεν ὅτι εἶναι καὶ ὁ ἴδιος δογματικὸς⁸⁷. Συγχέει πρισματικὴν ἐρμηνείαν καὶ πραγματικότητα καὶ παραθεωρεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἤδη ἡ μορφή τῆς ἐρωτήσεως παγιώνει, προσδιορίζει καὶ κατὰ κάποιον τρόπον «στυλιζάρει» τὴν πραγματικότητα, ὡς ἐπανειλημμένως τοῦ ὑπεδείκνυε ὁ Groce⁸⁸. Ἡ σύγχυσις αὕτη προκύπτει ἀφ' ἐνὸς μὲν

84. Εἰς τὸ «Fatti» σ. 29 καθορίζει ὁ Pareto ὡς κυριωτέραν σκοπιάν, ἀπὸ τῆς ὁποίας δύναται νὰ κριθῇ καὶ ἀξιολογηθῇ μία θεωρία, «la sua corrispondenza colla verità sperimentale».

85. Πράγματι ὁ Giovanni Papini διατυπώνει τὴν ἄποψιν ὅτι μὲ τὸ «Trattato» ἡ κοινωνιολογία ἐγκαταλείπει τὸ θεολογικὸν καὶ μεταφυσικὸν στάδιον καὶ εἰσέρχεται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ ἐπιστημονικόν. Πρβλ. Perrin, Guy, μν. ἔργ., σελ. 65.

86. Γράφει π.χ. εἰς τὸ «Trattato» § 84: «Ἀρνοῦμαι νὰ διαπραγματευθῶ ὡς δεδομένα κάτι διαφορετικόν, ἀπὸ ὅ,τι ἔχει λογικο-ἐμπειρικὴν σημασίαν».

87. Κατὰ τὴν διαπραγμάτευσιν τῶν ἱστορικῶν παραδειγμάτων του εἶναι σαφὴς τόσον ὁ ἀντικληρικισμὸς του, ὅσον καὶ ἡ ἀντίθεσις του πρὸς τὰς δύο βασικὰς κρατούσας ἰδέας τῆς ἐποχῆς του: τὸν προοδευτικὸν optimismus τοῦ Φιλελευθερισμοῦ καὶ τὸν ἐπαναστατικὸν optimismus τοῦ Σοσιαλισμοῦ. Ὁμοίως ὁ ἀγγλοσαξωνικὸς κόσμος, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ αἱ «Parvenu», τοῦ προκαλεῖ καταφανῆ ἀπέχθειαν. Πρβλ. καὶ Karrer, Hans, Rückblick auf die Soziologie Vilfredo Pareto, ἐν Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik, LXXXIV, 1948, σελ. 501.

88. Πρβλ. Jonas, Friedrich, μν. ἔργ., σ. 121. Πάντως ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ἔχει συναίσθησιν ὅτι ἐγκαταλείπει τὸ ἔδαφος τοῦ ριζοσπαστικοῦ

ἐκ τῆς προσπάθειας τοῦ Pareto νὰ ὑπερβῆ συνθετικῶς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ἐμπειρικῆς καὶ ἱστορικῆς μεθόδου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῶ ἡ μεθοδοθεωρία του εἶναι ριζοσπαστικὰ ἐμπειρικὴ, ἡ φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας, τὴν ὅποιαν προσφέρει εἰς τὸ «Trattato», ἐμφανίζεται σαφῶς ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὰ πολιτικά του αἰσθήματα.

Διὰ τὴν ἱστορικὴν μέθοδον πιστεύει ὅτι ἤνοιξε τὰς πύλας τῆς ἐμπειρίας διὰ πολλὰς τῶν ἐπιστημῶν, ἐνῶ διὰ τὴν κοινωνιολογίαν ἀποτελεῖ ἀναγκαῖον μεταβατικὸν στάδιον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν λογικο-ἐμπειρικὴν μέθοδον, ἀλλ' ἀποτελεῖ μᾶλλον μέρος ταύτης, καθ' ὅσον ἐξετάζει καὶ αὐτὴ τὰς μεταξὺ τῶν γεγονότων σχέσεις, ἀλλὰ διαχρονικῶς καὶ ἐξελικτικῶς, ἐνῶ ἡ λογικο-ἐμπειρικὴ μέθοδος ἐξετάζει τὰς σχέσεις αὐτῶν εἰς μίαν δεδομένην στιγμὴν καθὼς καὶ τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἀλληλεξάρτησιν⁸⁹.

Ἐξ ἄλλου ὡς ὀπαδὸς τοῦ Nominalismus καὶ τοῦ «λογικοῦ ἐμπειρισμοῦ» δὲν διστάζει νὰ χρησιμοποιοῖ προκατεσκευασμένης θεωρίας πρὸς ἐρμηνείαν τῆς πραγματικότητος, καθ' ὅσον αἱ θεωρίαι δι' αὐτὸν δὲν εἶναι παρὰ «ὄργανα πρὸς ἀποκάλυψιν πραγματικότητων». Λαμβάνει δηλαδὴ μίαν στάσιν «Operationalismus» ἔναντι τῶν θεωριῶν καὶ τῆς σκέψεως καθόλου. «Κάθε θεωρία ἐκπληρῶνει τὴν λειτουργίαν καὶ τὸν προορισμὸν της. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀπαιτήσῃ περισσότερα ἀπ' αὐτήν»⁹⁰. Εἰς αὐτὰς ὅμως ὀφείλει νὰ καταφεύγῃ ὡς ὅτι «καθαρὸς ἐμπειρισμὸς» δὲν δύναται πλέον νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν ὁμοιομορφιῶν. «Ὅταν ἡ ἐμπειρία δὲν βοηθῇ, «εἶναι ἀναγκαῖον νὰ δοκιμάσῃ κανεὶς κατ' ἐπανάληψιν διαφόρους ἀφρηρημένας ὑποθέσεις, μέχρις ὅτου βοηθηθῇ νὰ ἐξεύρῃ λύσιν μέσῳ τῆς σκέψεως δι' ἐκεῖνο, πού δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ λύσῃ διὰ τῶν ἐμπειρικῶν δεδομένων»⁹¹.

Εἰς τὰς φράσεις αὐτὰς πρέπει νὰ διαγνώσωμεν τὴν ἀπογοήτευσιν τοῦ Pareto ἀπὸ τὴν προσπάθειαν νὰ οἰκοδομήσῃ τὸ σύστημά του ἐπὶ τῆς καθαρᾶς θεωρίας. Ἐτσι ἐρμηνεύεται ἡ στροφή του πρὸς τὴν ἀναζήτησιν ὁμοιομορφιῶν. Ἐπειδὴ δὲ γνωρίζει καλῶς ὅτι οἱ κοινωνιολογικοὶ «νόμοι» δὲν δύνανται νὰ συναχθοῦν μὲ τὴν ἀπλῆν προσκόμισιν στατιστικοῦ ὕλικου⁹², διὰ τοῦτο στρέφεται πρὸς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν πρόγνωσιν τοῦ μελλοντικοῦ γίγνεσθαι⁹³.

ἐμπειρισμοῦ, ὅταν θεωρῇ ὡς ἀναπόφευκτον καὶ σχεδὸν ἀναγκαῖαν μίαν «Interpretation» τῶν γεγονότων, εἰς τὴν ὅποιαν βεβαίως συμμετέχει ὁ ὅλος ἄνθρωπος, μὲ τὰ συναισθήματα καὶ τὰς πεποιθήσεις του. Τὸ πρόβλημα διὰ τὸν Pareto εἶναι, πῶς θὰ ἀποδεσμεύσωμεν τὰ γεγονότα ἀπὸ τὸν ἐρμηνευτικὸν αὐτὸν πέπλον, μὲ τὸν ὅποιον τὰ συγκυλύπτωμεν. Πρβλ. «Trattato» § 549.

89. Πρβλ. «Trattato» § 619.

90. «Trattato» § 2400.

91. «Trattato» § 2397.

92. «Trattato» § 2409.

93. «Trattato» § 2262.

Δὲν παραλείπει βεβαίως νὰ τονίσῃ ὅτι ἡ ἀξία τῶν πορισμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ καταλήξῃ κινεῖς δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συμφωνίας αὐτῶν πρὸς τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἐπαλήθευσις αὐτῶν. Πάντοτε ἐπικαλεῖται τὴν ἐμπειρίαν ὡς κριτήριον τῆς «ὀρθῆς» ἐπιστήμης, πρᾶγμα, πού τὸν φέρει πολὺ κοντὰ εἰς τὸν φιλοσοφικὸν ἐμπειρισμόν.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω χρησιμοποιεῖ τὸ ἱστορικὸν καὶ ἐμπειρικὸν ὕλικόν καὶ τὰς θεωρίας του ὁ Pareto. Τὰς προκατεσκευασμένας θεωρίας του προσπαθεῖ νὰ στηρίξῃ «ἐμπειρικῶς», ὡς λέγει, παραθέτων εὐάριθμα παραδείγματα ἐκ τῆς ἱστορίας⁹⁴, τὰ ὁποῖα ἑμῶς, ἐνῶ δύνανται θαυμάσια νὰ θεωρηθοῦν ὡς «Illustration», δὲν ἔχουν συγχρόνως καὶ ἀποδεικτικὸν χαρακτῆρα⁹⁵. Ἐπειδὴ δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ περιγράψῃ, ἀλλὰ νὰ ἐξηγήσῃ, διὰ τοῦτο ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν πληρότητα τοῦ ἐμπειρικοῦ ὕλικου τοῦ ἢ τὴν συλλογὴν ἱστορικῶν ἀνεκδότων. Τὸν ἐνδιαφέρει μόνον ἡ ταξινόμησις τοῦ οὐσιώδους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τὸν προφυλάσσει ἀπὸ τὸν ἱστορισμόν⁹⁶. Ἐπειδὴ ἀναζητεῖ ὁμοιομορφίας, κύριον μέλημά του δὲν εἶναι τελικῶς, ὅπως δηλώνει, ἡ ἀπροϊδέαστος προσπέλασις καὶ γνῶσις τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἡ ἀρμονικὴ ἔνταξις καὶ ἰσόρροπος ταξινόμησις αὐτῶν ἐντὸς λαγικοῦ σχήματος⁹⁷. Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ ἴδιος παραδέχεται ὅτι τελικῶς δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ καθαρῶς περιγραφικὴ διαπίστωσις τῶν ὁμοιομορφιῶν⁹⁸. Αἱ θεωρίαι του δὲν εἶναι πορίσματα ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν κοινωνικῶν γεγονότων, ἀλλ' ἐν πολλοῖς προκατεσκευασμένα δομαί

94. Τὸ ἀποδεικτικὸν ἢ μᾶλλον παραδειγματικὸν ὕλικόν του ἀντλεῖ ὁ Pareto ἀπὸ τὴν σύγχρονόν του ἱστορίαν τῶν ἐτῶν 1880-1910 τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν. Ὁ ρωμανικὸς κόσμος, ἡ ἀρχαιότης καὶ ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Θεολογία ἀποτελοῦν τὸ ἐπίκεντρον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου του.

95. Ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Durkheim εἰς τοὺς «Κανόνας» του: «Eine Idee illustrieren heisst noch nicht sie demonstrieren. Man muss nicht nur isolierte Variationen vergleichen, sondern regelrecht aufgestellte Variationsreihen». (Durkheim, Emile: Die Regeln der soziologischen Methode, Soziologische Texte, Luchterhand, Neuwied/R-Berlin, 1965, σ. 213. Τὸ κείμενον παρὰ Jonas, μν. ἔργ. σ. 122). Καὶ ὁ Jonas προσθέτει ὅτι παραθέτει μὲν ὁ Pareto εὐάριθμα παραδείγματα ἐκ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ «bei denen er nie versucht, die Eindeutigkeit der Zuordnung zu bestimmten Faktoren durch deren Variation zu überprüfen» (Jonas, F. μν. ἔργ., σ. 122). Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τόσο πεπεισμένος διὰ τὴν ἀποδεικτικὴν δύναμιν τῆς συσσωρεύσεως παραδειγμάτων, καθ' ὅσον ρητῶς γράφει ὅτι: «τὸ βᾶρος τῶν γεγονότων εἶναι πολὺ σημαντικώτερον ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν των. Ἐν καὶ μόνον καλῶς παρατηρηθὲν καὶ καλῶς περιγραφέν γεγονὸς εἶναι πολὺ σημαντικώτερον ἀπὸ πολλὰ κακῶς παρατηρηθέντα καὶ περιγραφέντα» («Trattato» § 538).

96. «Trattato» § 2025, 2410.

97. Πρβλ. Jonas, Friedrich, μν. ἔργ., σ. 123.

98. «Trattato» § 526.

ταξινομήσεως. Τὸ ἰδεῶδες τῆς γνωσιοθεωρίας τοῦ μηχανικοῦ Pareto εἶναι ἡ ἐρμηνεῖα τῆς κοινωνίας μέσῳ ἑνὸς καθολικοῦ μηχανικοῦ «μοντέλλου» ἰσοροπίας. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα αὐτὸ πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅσα εἰς τὴν παρ. 145 τοῦ «Trattato» ἀναφέρει περὶ τῆς μεθόδου του. Γράφει: «Δὲν ἔχομεν κανενὸς εἶδους προκατάληψιν, κανενὸς εἶδους ἐννοίας a priori. Τοποθετούμεθα ἐνώπιον τῶν πραγματικῶν γεγονότων, τὰ περιγράφομεν, τὰ ταξινομοῦμεν, σπουδάζομεν τὸν χαρακτῆρα τῶν καὶ ἐπιδιώκομεν, ἂν κατορθώσωμεν, νὰ ἀνακαλύψωμεν ὁμοιομορφίας εἰς τὰς μεταξύ των σχέσεις».

γ. Φυσικὰ δὲν θὰ πρέπει νὰ νομίσωμεν ὅτι ὁ Pareto ἀφελῶς ἔτρεφε τυφλὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν κατὰ τὴν ἐπαγωγικὴν αὐτὴν μέθοδον διατυπουμένων θεωριῶν⁹⁹. Πιστεύει ἀπλῶς ὅ,τι καὶ περὶ τῶν πορισμάτων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ὅτι δηλαδὴ ἔχουν ὑ ψ η λ ὸ ν β α θ μ ὸ ν π ι θ α ν ὸ τ η τ ο ς. Ἐξ ἄλλου αἱ προτάσεις τῆς κοινωνιολογίας δὲν εἶναι (νόμοι) μὲ χαρακτῆρα ἀναγκαστικόν, ἀλλὰ διαπιστώσεις ὁμοιομορφιῶν¹⁰⁰, ὁ δὲ βαθμὸς πιθανότητος αὐτῶν εἶναι συνάρτησις τοῦ βαθμοῦ γνώσεως τῶν χωροχρονικῶν πλαισίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων τοποθετοῦνται τὰ γεγονότα¹⁰¹. Αἱ ὁμοιομορφίαι φέρουν χαρακτῆρα «ἐμπειρικῶν κανόνων», ἔνεκα δὲ τούτου καὶ αἱ θεωρίαι, αἱ ὁποῖαι οἰκοδομοῦνται ἐπ' αὐτῶν δὲν εἶναι μῆτε γενικαὶ μῆτε ἀπολύτως ἀκριβεῖς (exact).

Γενικώτερον ὁ Pareto εἶναι ἀρκετὰ ρεαλιστής, ἂν μὴ καὶ σκεπτικιστής, ὥστε νὰ μὴ μιμῆται τοὺς «μακαρίους» ἐκείνους, ὡς τοὺς χαρακτηρίζει, οἱ ὁποῖοι στρέφονται πρὸς τὴν ἐπιστήμην μὲ τὴν ἰδίαν εὐλάβειαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἄλλοτε ἐστρέφοντο πρὸς τὰς θεολογικὰς διδασκαλίας¹⁰². Τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγουν οἱ ἐφαρμόζοντες τὰς ἐπιστημονικὰς μεθόδους, ἔχουν μόνον περιωρισμένου βαθμοῦ ἀλήθειαν, ὁ δὲ ἀναζητῶν τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν δὲν πρόκειται νὰ τὴν ἀνεύρη εἰς τὴν ἐπιστήμην. «Αἱ ἐπιστημονικαὶ θεωρίαι εἶναι ἀπλαῖ ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ζοῦν, ἐνόσῳ συμφωνοῦν μὲ τὰ πραγματικὰ δεδομένα, καὶ ἀποθνήσκουν καὶ ἐξαφανίζονται, ὅταν νεώτεραι ἔρουναι καταστρέψουν τὴν συμφωνίαν ταύτην. Τότε ἀντικαθίστανται ὑπὸ ἄλλων, τὰς ὁποίας ἀναμένει ἡ αὐτὴ τύχη»¹⁰³. Ἀκόμη καὶ ἡ λογικοεμπειρικὴ μέθοδος δὲν προσφέρει παρὰ τὸ σχετικὸν καὶ κατὰ προσέγγισιν. Ὅπως γράφει εἰς τὸ «Fatti»: «la scienza sperimentale conosce solo il relativo e l' approssimato» καὶ «la

99. Πρβλ. «Trattato» § 70.

100. Καὶ περὶ τῶν «νόμων» τῆς ἐπιστήμης γενικώτερον παρατηρεῖ ὁ Pareto ὅτι δὲν πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τὴν παράτηρησιν καὶ τὸ πείραμα ἂν ἔχουν χαρακτῆρα ἀναγκαιότητος. Πρβλ. «Trattato» §§ 97 καὶ 528.

101. Πρβλ. «Trattato» §§ 69, 97.

102. «Trattato» § 452.

103. «Trattato» § 52.

scienza sperimentale è ognora provisoria ed incompiuta, è in un perpetuo divenire»¹⁰⁴. Ἡ βεβαιότης εἶναι μεταφυσική καὶ εἰκονική, ἡ προσέγγιξις εἶναι ἐπιστημονική καὶ πραγματική: «la precisione della metafisica è illusione, l' approssimazione della scienza sperimentale è realtà»¹⁰⁵.

Περαιτέρω ὁ Pareto ἀρνεῖται ἐμμέσως τὸν διδακτικὸν χαρακτήρα τῶν πορισμάτων τῆς μελέτης τῆς ἱστορίας καὶ τῆς κοινωνίας. Οὔτε διδάσκονται οἱ ἄνθρωποι ἐκ τῆς ἱστορίας οὔτε διαφωτίζεται ἡ παροῦσα κοινωνική στιγμή ἐκ τῆς μελέτης τῆς κοινωνικῆς ἱστορίας. Πολλοὶ κοινωνιολόγοι ἐπεχείρησαν καὶ ἐπιχειροῦν νὰ διαφωτίσουν τὸ παρὸν ἐκ τοῦ παρελθόντος, τοῦτο ὅμως εἶναι ἀδύνατον, καθ' ὅσον γενικῶς τὸ ἄγνωστον ἐρμηνεύεται διὰ τοῦ γνωστοῦ καὶ οὐχὶ ἀντιστρόφως. Ἐπομένως τὸ παρελθὸν διαφωτίζεται καλλίτερον ἀπὸ τὸ παρὸν, πᾶρ' ὅτι τὸ παρὸν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος¹⁰⁶. Ἐνταῦθα ἀκριβῶς ἐγκραίνεται ἡ σημασία καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης: ἐπεκτείνει τὴν πεῖραν τοῦ παρόντος καὶ εἰς τὸ παρελθὸν καὶ προσφέρει τὴν δυνατότητα διὰ παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖα ἄλλως θὰ ἦσαν ἀκατόρθωτοι. Ἀλλὰ καὶ ἡ ποιότης τῆς διαφώτισεως καὶ κατανόησεως τοῦ παρελθόντος μέσῳ τοῦ παρόντος εἶναι διὰ τὸν Pareto λίαν ἀμφίβολος. Ἡ σημαντικώτερα δυσχέρεια ἐγκραίνεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἀτενίζομεν τὸ παρελθὸν μὲ τὰ «γυαλιὰ» τῶν πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν συνηθειῶν τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς κοινωνίας μας¹⁰⁷.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἀντιλαμβάνεται κανεὶς, διατὶ ὁ Pareto, παρ' ὅλην τὴν ἀφοσίωσιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν του διὰ τὴν «λογικο-ἐμπειρικὴν μέθοδον», δὲν θεωρεῖ αὐτὴν ὡς τὴν μόνην δυνατὴν καὶ ὀρθὴν, οὔτε παραλείπει νὰ τονίσῃ ὅτι ἡ μέθοδος του εἶναι μία τυχαία μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ ὅτι εἰς τὰ γενικὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὀδηγοῦν αἱ πολλαὶ αὐταὶ μέθοδοι, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ φθάσῃ κανεὶς καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐ ν σ τ ῖ κ τ ο υ ἢ τῆς ἐ ν ο ρ ἄ σ ε ω ς¹⁰⁸. Ἡ μόνη διαφορὰ ἐγκραίνεται εἰς τὴν βεβαιότητα, τὴν ὁποίαν ἔχομεν ὅτι παραμένομεν ἐντὸς τῶν ἐπιστημονικῶν γνωστικῶν πλαισίων, πάντοτε δὲ ὑπὸ τὸν περιορισμόν, ὅτι μία συγκεκριμένη «situation» οὐδέποτε δύναται νὰ γνωσθῇ καὶ ἐρμηνευθῇ ἐπιστημονικῶς ἐν τῇ πληρότητί της¹⁰⁹.

III. Τὸ Κοινωνιολογικὸν Σύστημα τοῦ Pareto

Ἀφετηρία τῆς κοινωνιολογικῆς σκέψεως τοῦ Pareto εἶναι ἡ κοινωνική πρᾶξις, ἡ κοινωνική συμπεριφορὰ¹¹⁰. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ χαρα-

104. «Fatti e teorie» σελ. 319/20.

105. «Fatti» σελ. 319.

106. «Trattato» § 548.

107. «Trattato» § 551.

108. Πρβλ. καὶ Hirsch, Wolfgang, op. cit. σελ. 20/21.

109. Πρβλ. «Trattato» §§ 71 καὶ 106.

110. Κατ' ἐπίδρασιν τοῦ Bentham ἐννοεῖ ὁ Pareto χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρον «azioni»

κτηρίσωμεν τὸν Pareto ὡς τὸν πρόδρομον τῆς ψυχοκοινωνιολογικῆς θεωρίας τῆς κοινωνικῆς πράξεως, χωρὶς τοῦτο καὶ νὰ σημαίῃ ὅτι τὸν κατατάσσομεν εἰς τὴν σχολὴν τοῦ συμπεριφορισμοῦ (behaviourism), ὡς μερικοὶ ἐσφαλμένως πράττουσι¹¹¹ Εἰς τὴν ἀνάλυσιν ταύτην ἀφιερώνει ὁ Pareto τὰ τέσσαρα πέμπτα τοῦ «Trattato»¹¹², ἐνῶ εἰς τὰς τελευταίας παραγράφους (2060 μέχρι 2612) διαπραγματεύεται συνθετικῶς τὸ κεντρικὸν θέμα τοῦ κοινωνιολογικοῦ του συστήματος, ἥτοι τὴν κοινωνικὴν μορφολογίαν. «Σπουδάζομεν τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις, τὴν πνευματικὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν αὗται ἀντιστοιχοῦν, καὶ τοὺς τρόπους, καθ' οὓς ἡ πνευματικὴ αὕτη κατάστασις φανεροῦται, διὰ νὰ φθάσωμεν τέλος εἰς τὸν στόχον μας, τὴν γνῶσιν τῶν μορφῶν τῆς κοινωνίας»¹¹³.

Ἡ θεωρία λοιπὸν τῆς κοινωνικῆς πράξεως καὶ ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς μορφῆς καὶ κοινωνικῆς ἰσορροπίας ἀποτελοῦν τὰ δύο σκέλη, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἰκοδομεῖται τὸ κοινωνιολογικὸν σύστημα¹¹⁴ τοῦ Pareto. Τὸ σύστημα τοῦτο ἀντιλαμβάνεται τὴν κοινωνίαν εἰς μίαν κατάστασιν δυναμικῆς ἰσορροπίας, συντελεσται τῆς ὁποίας εἶναι:

1. τὰ «κατάλοιπα» ἢ «ἐγκαταλείμματα» (ψυχολογικὸς συντελεστής),
 2. αἱ «παραγωγίσεις» καὶ τὰ παράγωγα (ἰδεολογικὸς συντελεστής),
 3. τὰ συμφέροντα (οἰκονομικὸς συντελεστής) καὶ
 4. ἡ ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἑτερογενείας πηγάζουσα κυκλοφορία τῶν ἐπιλέκτων (πολιτικοκοινωνικὸς συντελεστής),
- περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω¹¹⁵.

πράξεις καὶ συμπεριφορὰν, τὰς ὁποίας καὶ ταυτίζει. Ὅπως δὲ ὁ Bentham κατανοεῖ τὴν οἰκονομίαν ὡς «field of action», οὕτω πῶς καὶ ὁ Pareto ἀντιλαμβάνεται τόσον τὴν οἰκονομίαν, ὅσον καὶ τὴν κοινωνιολογίαν ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς μιᾶς γενικῆς δομῆς τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς. Λογικότης καὶ μὴ λογικότης προσδιορίζουν τὸν χῶρον ἰσχύος τῆς καθαρᾶς οἰκονομικῆς καὶ τῆς γενικῆς κοινωνιολογικῆς θεωρίας, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ λογικὴ συμπεριφορὰ ἀποτελεῖ εἰδικὴν περίπτωσιν τῆς μὴ λογικῆς. Πηγαὶ ἀμφοτέρων θεωροῦνται τὰ «ἐγκαταλειμματικὰ συμπλέγματα».

111. Πρβλ. λ.χ. Carli, Filippo, Paretos soziologisches System und der Behaviorismus. In: Kölner Vierteljahrshefte für Soziologie, Bd. IV H. 3-4, 1924, σελ. 273-285.

112. § 141-2059. Πρβλ. «Trattato» § 150.

113. «Trattato» § 145.

114. Ὁ Pareto χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρον «σύστημα» ἐπὶ δύο διαφορετικῶν λογικῶν ἐπιπέδων. Εἰς τὸ «SS» καὶ τὸ «Cours» ὁ ὄρος εἶναι συνώνυμος τοῦ «κοινωνικῆ ὀργάνωσις». Ἡ χρῆσις αὕτη ἐγκαταλείπεται εἰς τὸ «Trattato» (§ 128), ὅπου ὁ μὲν ὄρος «ὀργάνωσις» δηλοῖ θεσμικὴν τάξιν, ὁ δὲ ὄρος «σύστημα» χαρακτηρίζει μίαν ὁμάδα κατ' ἀναλογίαν μόνον καὶ ὑποθετικῶς (§ 2066). Πρβλ. καὶ Gerhard, H.—W.: «Gleichgewicht als sozialwissenschaftliches Modell», σελ. 106 ἐξ.

115. Τοὺς φυσικοὺς παράγοντας καὶ τὸν γεωγραφικόν, κλιματολογικόν, βιολογικόν

Οἱ συντελεσταὶ οὗτοι δὲν εἶναι ἀθύπαρκτοι καὶ ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ δροῦν παραλλήλως ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ πεδίου καὶ διατελοῦν εἰς σχέσιν ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως, γεγονὸς τὸ ὅποιον ἀπαγορεύει οἰανδήποτε ἀπόπειραν μονοδιαστάτου ἐρμηνείας τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, μὲ βάσιν ἓνα οἷονδήποτε ἐξ αὐτῶν. Ἐκ τούτων οἱ τρεῖς: τὰ ἐγκαταλείμματα, αἱ παραγωγίσεις καὶ ἡ κοινωνικὴ ἑτερογένεια ἀποτελοῦν τὰς σημαντικώτερας μεταβλητὰς εἰς τὸ σύστημα τοῦ Pareto.

Ὡς πρὸς τὰ συμφέροντα πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ὁ ρόλος των διὰ τὴν κοινωνιολογίαν τοῦ Pareto εἶναι δευτερεύων, δοθέντος ὅτι ταῦτα προσδιορίζουν τὰς «λογικὰς» πράξεις, ἐνῶ ἡ κοινωνιολογία ἀσχολεῖται μὲ τὰς «μὴ λογικὰς». Ἀλλὰ καὶ τῆς κοινωνικῆς ἑτερογενείας ὁ ρόλος δὲν εἶναι πρωτογενής, καθ' ὅσον ἡ δυναμοποιούσα τὸ κοινωνικὸν σύστημα μεταβλητὴ αὕτη ἐξαρτᾶται τελικῶς, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀπὸ τὴν κατανομὴν καὶ ἀνακατανομὴν τοῦ «ἐνστικτοῦ τῶν συνδυασμῶν» καὶ τῆς «ἐμμονῆς τῶν συνόλων» μεταξύ τῶν κοινωνικῶν τάξεων δεδομένου κοινωνικοῦ συνόλου¹¹⁶. Οὕτω πως καταλήγομεν εἰς τοὺς δύο πρῶτους συντελεστάς, οἱ ὅποιοι πρέπει καὶ νὰ θεωρηθοῦν ὡς αἱ «ἐννοιαὶ-κλειδιά» διὰ τὴν κτανόησιν τῆς κοινωνιολογικῆς σκέψεως τοῦ Pareto.

κλπ. παραλείπει ὁ Pareto, καθ' ὅσον τοὺς θεωρεῖ ἐμπεριεχομένους εἰς τοὺς προαναφερθέντας τέσσαρας. Πρβλ. «Trattato» § 2065.

116. Πρβλ. σχετικῶς Perrin, Guy: Sociologie de Pareto, Paris, P.U.F., 1966, σελ. 121 ἐξ.

Α'. Ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς πράξεως.

α'. Ἡ λογικότης τῶν πράξεων.

Τὸ ὅλον παρειανὸν σύστημα θεμελιούται ἐπὶ μιᾶς βασικῆς ἀνθρωπολογικῆς προϋποθέσεως, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν, ἀντιθέτως πρὸς τὰς θεωρίας τοῦ «ἔμφρονος» ἀνθρώπου, ἡ λογικὴ δὲν ἀποτελεῖ τὸ κίνητρον καὶ προσδιοριστικὸν στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς. «Οἱ πολιτικοὶ οικονομολόγοι διέπραξαν τὸ σφάλμα νὰ ἀποδώσουν πολὺ μεγάλην σημασίαν εἰς τοὺς λογικοὺς ὑπολογισμοὺς ὡς κίνητρα τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν¹¹⁷». Βεβαίως τοῦτο συνδέεται καὶ μὲ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, ὡς καὶ ἡ ἐπιστήμη γενικώτερον, ὡς καθαρὰ θεωρία ἀσχολεῖται μὲ τὰς «λογικὰς» πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, γεγονός, εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλει καὶ τὴν σχετικῶς μεγαλύτεραν ἀνάπτυξιν αὐτῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν κοινωνιολογίαν¹¹⁸. Ἄλλ' αἱ «λογικαὶ» πράξεις δὲν ἀποτελοῦν τὸ σύνθημα. Ὡς ἀκριβῶς αἱ νῆσοι περιβρέχονται ὑπὸ τῆς θαλάσσης, κατὰ παρόμοιον τρόπον καὶ αἱ λογικαὶ πράξεις κατακλύζονται ἀπὸ μιαν θάλασσαν «μὴ λογικῶν» πράξεων, αἱ ὁποῖαι διαδραματίζουσι σπουδαιότερον ρόλον εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων¹¹⁹.

Πότε ὅμως χαρακτηρίζει ὁ Pareto μίαν πράξιν «λογικὴν» καὶ πότε «μὴ λογικὴν»;

Αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, λέγει ὁ Pareto, εἶναι κοινωνικὰ φαινόμενα καὶ τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα δύνανται νὰ ἐξετασθοῦν ὑπὸ δύο πρίσματα: πρῶτον μὲν ἀντικειμενικῶς ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ τί ταῦτα πράγματι εἶναι καὶ δεύτερον ὑποκειμενικῶς, ἤτοι ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ τί σημαίνουν δι' ὠρισμένους ἀνθρώπους¹²⁰. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι συμβατικὴ καὶ σχεδὸν ἀνυπόστατος, δοθέντος ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις εἶναι πάντοτε ὑποκειμενικὴ. Ἡ «ἀντικειμενικὴ» λοιπὸν καὶ ἡ «ὑποκειμενικὴ» πλευρὰ δὲν διαφέρουσι ποιοτικῶς, ἀλλὰ μᾶλλον ποσοτικῶς, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι κατὰ τὴν λεγομένην ἀντικειμενικὴν ἐξέτασιν ἔχομεν εὐρυτέραν πραγματικὴν γνῶσιν. Ὡς πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις ἐξ ἄλλου θὰ πρέπει νὰ

117. Pareto, Vilfredo, «SS», I, 128.

118. Πρὸς βλ. «Trattato» §§ 152 καὶ 263.

119. Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν ἀποψίν του, ὅτι μόνον εἰς τὰς οικονομικὰς συναλλαγὰς καὶ τὴν τεχνικὴν συμπεριφέρεται λογικῶς ὁ ἀνθρώπος, ἐπηρέασθη ὁ Pareto ἀπὸ τὴν «Scienza Nuova» τοῦ Vico, μολονότι τὸν κρίνει (Trattato § 2330) δι' ἑλλειψιν ἐμπειρίας εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας του.

120. «Trattato» § 149.

διακρίνωμεν μεταξύ ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι «ἐπιτηδεῖαι» καὶ σκόπιμοι, συνδυάζουσαι λογικῶς τὰ χρησιμοποιούμενα μέσα πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, καὶ ἐνεργειῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν τὴν ιδιότητα ταύτην.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνη τὸν στοχασμὸν τοῦ μηχανικοῦ καὶ οἰκονομολόγου Pareto, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τεχνολογικῆς ἐμπειρίας του προβαίνει εἰς τὴν θεμελιώδους σημασίας διὰ τὸ σύστημά του διάκρισιν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἰς «λογικὰς» («azioni logiche») καὶ «μὴ λογικὰς» («azioni non-logiche»), ἐννοῶν οὐσιαστικῶς ὡς «λογικὰς» τὰς «προσφόρους» καὶ «ἐπιτηδεῖας». «Διὰ τοῦ ὄρου 'λογικαὶ πράξεις' χαρακτηρίζομεν ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ πράττοντος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κρίσιν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν εὐρυτέρας γνώσεις, συνδυάζουν λογικῶς τὰς ἐνεργείας μετὰ τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ, ἤτοι ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι τόσον ὑποκειμενικῶς ὅσον καὶ ἀντικειμενικῶς ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐννοίᾳ εἶναι λογικαί. Αἱ λοιπαὶ πράξεις χαρακτηρίζονται ὡς 'μὴ λογικαί', χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει τὸ παράπαν ὅτι εἶναι καὶ παράλογον»¹²¹.

Ἀντικειμενικῶς λογικὴ λ.χ. εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ χημικοῦ εἰς τὸ ἐργαστήριόν του ἢ τοῦ μηχανικοῦ, ὅταν κατασκευάζῃ μίαν γέφυραν· αἱ πράξεις αὗται ὅπωςδὴποτε διαφέρουν τῶν πράξεων τοῦ μεμνημένου εἰς τὴν μαγείαν· ἢ αὐτὴ διαφορὰ ὑφίσταται μετὰ τῆς κωπηλασίας, ὡς ἐνεργείας τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων ναυτικῶν κατὰ τὸ ταξειδίον των, καὶ τῶν θυσιῶν, τὰς ὁποίας ἐν περιπτώσει τρικυμίας προσέφερον εἰς τὸν Ποσειδῶνα¹²². Αἱ πράξεις τοῦ μάγου καὶ τῶν προσφερόντων τὰς θυσίας δὲν παύουν νὰ εἶναι ὑποκειμενικῶς λογικαί, ὡς συμβαίνει καὶ μετὰ πάσας σχεδὸν τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων, δὲν εἶναι ὅμως λογικαὶ «ἀντικειμενικῶς», ἤτοι διὰ τοὺς μὴ πιστεύοντας εἰς τὴν μαγείαν ἢ τὸν Ποσειδῶνα.

Εἰς τὰς λογικὰς πράξεις ἀντικειμενικὸς καὶ ὑποκειμενικὸς στόχος συμπίπτουν· εἰς τὰς μὴ λογικὰς ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς δὲν ταυτίζεται μετὰ τὰς ὑποκειμενικὰς ἐπιδιώξεις. Αἱ λογικαὶ πράξεις ἀπορρέουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ λογικοῦς συλλογισμοῦς, ἐνῶ αἱ μὴ λογικαὶ ἀπὸ ψυχικῶν καταστάσεων, τὰ συναισθήματα καὶ τὸ ὑποσυνείδητον τοῦ ἀνθρώπου¹²³. Αἱ λογικαὶ πράξεις ἀνήκουν εἰς τὴν σφαίραν τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τεχνικῆς, τῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεως κλπ. Αἱ μὴ λογικαὶ χαρακτηρίζουν τὰ πλεῖστα τῶν κοι-

121. «Trattato» § 150. Πρβλ. καὶ § 145.

122. «Trattato» § 149.

123. «Trattato» § 161.

νωνικῶν φαινομένων. Ἀναρίθμητοι πράξεις τῆς καθημερινότητος τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου τελοῦνται ἐνστικτωδῶς, μηχανικῶς, ἐκ συνηθείας, ἐνῶ ἡ ζωὴ τῶν πρωτογόνων, ἰδίᾳ δὲ ἡ θρησκευτικὴ καὶ λατρευτικὴ, κάθε ἄλλο παρὰ εἰς λογικοὺς συλλογισμοὺς καὶ συνδυασμοὺς βασίζεται¹²⁴.

Ἐντεῦθεν καὶ κατακρίνει ὁ Pareto τοὺς ἐπιστήμονας ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ὑποτιμοῦν τὴν ἀξίαν τῆς θρησκείας καὶ τοῦ συναισθήματος ἢ ἀποτιμοῦν τὴν κοινωνικὴν ἀξίαν μιᾶς θρησκείας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ βαθμοῦ ἐκλογικεύσεως καὶ ὀρθολογισμοῦ τῆς θεολογίας τῆς¹²⁵. Περαιτέρω ἀποκρούει καὶ τὴν διαδεδομένην μεταξὺ τῶν κοινωνιολόγων τῆς ἐποχῆς του θέσιν περὶ τῆς δῆθεν προοδευτικῆς ἐκλογικεύσεως τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως. Τὸ σχῆμα τοῦ Comte (θεολογικόν, μεταφυσικόν, θετικιστικόν στάδιον) ἀπορρίπτεται, χωρὶς φυσικὰ νὰ ἀμφισβητῆται ἢ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ἀσκήσῃ μακροχρονίως τὸ μορφωτικὸν ἐπίπεδον τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς κατανοήσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Ἄλλ' ἡ ἐπίδρασις αὕτη δὲν εἶναι σταθερὰ καὶ ὁμοιόμορφος¹²⁶. Τέλος ἀρνεῖται ὁ Pareto νὰ δεχθῆ ὅτι ἡ μὴ λογικὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπιτηδείου προπαγάνδας τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῶν κυβερνήσεων ἢ ἄλλου τινός, ὁ ὁποῖος τεχνηέντως ἐφρόντισε νὰ διαδοθοῦν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων στάσεις καὶ ἐνέργειαι μὴ λογικαί, ἐνῶ δὲν ἀποκλείει τὴν ἐκ μέρους τῶν θεσμῶν τούτων ἐνίσχυσιν τῆς προσκολλήσεως εἰς τὴν συμπεριφορὰν ταύτην¹²⁷.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς μιᾶς συμπεριφορᾶς ὡς λογικῆς ἢ μὴ λογικῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν σκοπιὰν τοῦ παρατηρητοῦ: ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ πράττοντος εἶναι ὑποκειμενικῶς λογικὴ ἢ μὴ λογικὴ, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ μὴ ἀμέσως συμμετέχοντος παρατηρητοῦ εἶναι ἀτικειμενικῶς λογικὴ ἢ μὴ. Ἐπομένως τὸ κριτήριον λογικότητος δὲν εἶναι ἡ ὑποκειμενικῶς συνειδητὴ καταλληλότης, ἀλλ' ἡ σύμπτωσις ὑποκειμενικῶν καὶ ἀντικειμενικῶν στόχων. Ὁ χαρακτηρισμὸς ὡς λογικῶν τῶν πράξεων «che consistono in mezzi appropriati al fine»¹²⁸ εἶναι ἐπι-

124. «Trattato» §§ 153, 157.

125. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Pareto θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του τὴν περὶ θρησκείας θεωρίαν τοῦ Max Weber. Οὐδαμοῦ ὅμως τῶν ἔργων του ἀπαντᾶται μνεῖα τοῦ Max Weber, μολοντί θὰ ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ αὐτόν, ἡ δὲ θεωρία του παρουσιάζει πολλὰ παράλληλα στοιχεῖα. Πρβλ. «Trattato» § 167.

126. Ὁ Pareto φέρει ὡς παράδειγμα τοὺς Ρωμαίους, οἱ ὁποῖοι, μολοντί εἶχον ἀναμφιβόλως πολὺ χαμηλότερον ἐπιστημονικὸν ἐπίπεδον, ἀπ' ὅ,τι οἱ Ἴταλοί, Γάλλοι καὶ Γερμανοὶ τοῦ 17. αἰῶνος, δὲν ἐδίωκον καὶ δὲν ἐφόνευον, ὡς οἱ τελευταῖοι, τοὺς «μάγους» καὶ τὰς μαγίσσας. «Trattato» § 217.

127. «Trattato» § 217.

128. «Trattato» § 150.

πρόσθετος, δυνάμενος μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ διακριβωθῆ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι λογικὴ εἶναι ἢ συμπεριφορὰ μόνον ἐφ' ὅσον στηρίζεται ἐπὶ πλήρους ἐνημερώσεως καὶ γνώσεως τῆς κοινωνικῆς συγκυρίας. Ἄρα ἡ ὑποκειμενικὴ συμπεριφορὰ εἶναι κατ' ἀρχὴν «μὴ λογικὴ».

Τὰς «μὴ λογικὰς πράξεις» διακρίνει ὁ Pareto («Trattato» § 151) εἰς τέσσαρας ομάδας, ἀναλόγως τῆς ὑποκειμενικῆς ἢ ἀντικειμενικῆς λογικότητος τῶν στόχων των. Ὁ ἐπόμενος πίναξ παριστᾷ τὴν διαίρεσιν ταύτην, καθὼς καὶ τὰς ὑποομάδας αὐτῶν 3α, 4α, καὶ 3β, 4β:

Ἑ π ά ρ χ ε ι Λ ο γ ι κ ό τ η ς σ τ ό χ ω ν ;

Ὅμαδες	ἀντικειμενικῶς	ὑποκειμενικῶς
Ὅμας 1.	ὄχι	ὄχι
Ὅμας 2.	ὄχι	ναὶ
Ὅμας 3.	ναὶ	ὄχι
Ὅμας 4.	ναὶ	ναὶ

Ἑποομάδες 3α, 4α: Ὁ ἀντικειμενικὸς στόχος θὰ υἰοθετεῖτο ὑπὸ τοῦ πράττοντος, ἐὰν τὸν ἐγνώριζεν.

Ἑποομάδες 3β, 4β: Ὁ πράττων θὰ ἤρνεῖτο τὸν ἀντικειμενικὸν στόχον, ἐὰν τὸν ἐγνώριζεν¹²⁹.

Ἐκ τῶν ομάδων αὐτῶν αἱ 1. καὶ 3., αἱ ὁποῖαι δὲν παρουσιάζουν ὑποκειμενικὴν στοχοθεσίαν, δὲν ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος¹³⁰: Οἱ ἄνθρωποι ἐνεργοῦν κατὰ κανόνα ὑποκειμενικῶς λογικὰ παρουσιάζουν δὲ ἔντονον τάσιν νὰ προσδίδουν εἰς τὰς μὴ λογικὰς πράξεις των ἐπίκρισμα λογικότητος, ὥστε πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐνέργειαι των νὰ ταξινομῶνται εἰς τὰς ομάδας 2 καὶ 4¹³¹. Πολλὰ ἐκδηλώσεις εὐγενείας ἢ ἐθιμοτυπίας θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ομάδα 1· ἀφ' ἧς στιγμῆς ὅμως ὁ πράττων προσπαθεῖ νὰ δώσῃ μίαν λογικὴν ἐξήγησιν δι' αὐτάς, τὰς κατατάσσει εἰς τὴν ομάδα 2. Εἰς τὴν τρίτην ομάδα αἱ καθαρῶς ἐνστικτώδεις πράξεις καὶ ἡ διαμόρφωσις τῆς γλώσσης εἶναι ἀντικειμενικῶς σκόπιμοι, ὑποκειμενικῶς δὲ μὴ λογικαὶ πράξεις.

Εἰς τὴν δευτέραν ομάδα κατατάσσονται αἱ πράξεις ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὑποκειμενικῶς μὲν λογικαί, ἀντικειμενικῶς δὲ μὴ λο-

¹²⁹. Πρβλ. «Trattato» § 151.

¹³⁰. «Trattato» § 154.

¹³¹. Πρβλ. «Trattato» §§ 154 καὶ 180.

γικαί. Δὲν συνδέονται λογικῶς μὲ τὸ ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖον ἐξ αὐτῶν θὰ προκύψῃ, ἀλλ' ὁ πράττων φαντάζεται ἐσφαλμένως ὅτι τὰ ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιούμενα μέσα δύνανται νὰ προκαλέσουν τὸ ἐπιθυμητὸν ἀποτέλεσμα. Ὑπάρχει δηλαδὴ μία ὑποκειμενικὴ τελολογία. Ἀπειράριθμοι ἐνέργειαι τοῦ ἀνθρώπου, κυρίως ὅμως αἱ μαγικαί, αἱ λατρευτικαὶ καὶ συμβολικαὶ ἐκδηλώσεις, γενικώτερον ἢ θρησκευτικὴ συμπεριφορὰ καὶ πᾶσα ἀναφορὰ εἰς ἔμβλημα ἢ σύμβολον ἱερῶς πραγματικότητος ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην¹³².

Ἡ τετάρτη ὁμὰς δὲν παύει νὰ συμπεριλαμβάνῃ μὴ λογικὰς πράξεις, μολοντί τὸσον ἀντικειμενικῶς, ὅσον καὶ ὑποκειμενικῶς ὑφίσταται λογικότης στόχων. Ἀλλ' ἡ ὑποκειμενικὴ σύνδεσις μέσων καὶ σκοποῦ δὲν συμπίπτει μὲ τὴν ἀντικειμενικὴν. Ἐνταῦθα κατατάσσονται ἐπιστημονικαὶ πλάναι, πολιτικαὶ οὐτοπία, φαντασιώσεις διανοουμένων, ἐπιδιώξεις ἰδεαλιστῶν κττ. Εἰς τὴν ἐπανάστασιν π.χ. τῶν μπολσεβίκων ἡ ὑποκειμενικὴ σύνδεσις ἐπαναστάσεως καὶ καθιερώσεως μιᾶς ἀταξικῆς κοινωνίας δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν προκύψασαν ἀντικειμενικὴν σύνδεσιν τῆς ἐπαναστάσεως μὲ τὴν ἐδραίωσιν ἐνὸς ὀλοκληρωτικοῦ συστήματος. Ἄλλο τὸ ἐπιδιωκόμενον καὶ ἕτερον τὸ προκύψαν.

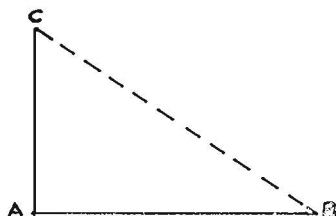
Τὸ ἔργον τῆς Κοινωνιολογίας συνίσταται εἰς τὴν λογικὴν ἀνάλυσιν καὶ σπουδὴν τῶν «μὴ λογικῶν» τούτων πράξεων, μολοντί προκύπτει τὸ ἐρώτημα, πῶς εἶναι τοῦτο δυνατόν καὶ εἰς τί συνίσταται μία τοιαύτη ἀνάλυσις. Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα δίδουν ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ ἀπόψεις τοῦ Pareto περὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἔργου τῆς «λογικο-ἐμπειρικῆς» μεθόδου, περὶ ἧς ἤδη ἐγένετο λόγος, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ θέσεις του περὶ τῆς ἐμπειρικότητος τῶν θεωριῶν, εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ὁποίων καὶ προβαίνομεν εὐθὺς κατωτέρω.

β'. Ἡ ἐμπειρικότης τῶν θεωριῶν.

Προκειμένου νὰ μελετήσωμεν λογικῶς τὴν μὴ λογικὴν συμπεριφορὰν τοῦ ἀνθρώπου ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας μέσῳ τῆς ἀμέσου παρατηρήσεως ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰς πράξεις του, τὰς ὁποίας χαρακτηρίζομεν μὲ (B), ἀφ' ἑτέρου

132. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν π.χ. αἱ θυσίαι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ναυτικῶν εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἢ ἡ προτροπὴ τοῦ Ἡσίοδου νὰ μὴ διαβαίνῃ κανεὶς ἕνα ποταμόν, πρὶν ἢ πλύνῃ τὰς χεῖρας του. Ὡς ὁ Pareto σχολιάζει εἰς τὴν § 160 τοῦ «Trattato», ἡ νίψις αὕτη τῶν χειρῶν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελῇ μίαν λογικὴν πράξιν τῆς πρώτης κατηγορίας, ἐὰν ὁ Ἡσίοδος δὲν προσέθετεν ὅτι οἱ θεοὶ φέρουν δυστυχίαν εἰς ὄσους παραλείψουν τὴν χερνιψίαν ταύτην. Τὸ γεγονός δηλαδὴ ὅτι ἡ νίψις γίνεται ἐκ φόβου τιμωρίας τῶν θεῶν τὴν ἀποδεικνύει ὡς μὴ λογικὴν πράξιν τῆς δευτέρας ὁμάδος.

δὲ ὠρισμένας ἐκδηλώσεις (C) τῶν συναισθημάτων του, «αἱ ὁποῖαι συχνάκις ἀναπτύσσονται εἰς θεωρίας ἠθικὰς, θρησκευτικὰς ἢ ἄλλας». Ἡ πραγματικὴ ψυχικὴ κατάστασις τοῦ πράττοντος (A) διεκφεύγει τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας μας. Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον τίθεται εἶναι, πῶς ἀγνοοῦντες τὸ (A) θὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰ (B) καὶ (C), τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι παρὰ φανερῶματα τοῦ (A).

Ὁ Pareto διαπιστώνει: «Ἡ ἐκδηλος τάσις τῶν ἀνθρώπων νὰ ἐκλαμβάνουν τὰς μὴ λογικὰς πράξεις ὡς λογικὰς τοὺς παρασύρει νὰ πιστεύουν ὅτι τὸ (B) εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς «αἰτίας» (C). Τοιουτοτρόπως καθιεροῦνται μία ἄμεσος σχέσις (CB) (θεωρία - πράξις) ἀντὶ τῆς ἐμμέσου, ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τῶν κεχωρισμένων σχέσεων (AB) (ψυχικὴ κατάστασις - πράξις) καὶ (AC) (ψυχικὴ κατάστασις - θεωρία). Ἐνίοτε ὑφίσταται πράγματι καὶ ἡ σχέσις (CB), ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβαίνει τόσο συχνά, ὅσον κανεὶς νομίζει. Τὸ αὐτὸ αἴσθημα, τὸ ὁποῖον ὠθεῖ τοὺς ἀνθρώπους νὰ παραλείψουν μίαν πράξιν (B) (σχέσις AB), τοὺς ὠθεῖ καὶ εἰς τὴν διατύπωσιν μιᾶς σχετικῆς θεωρίας (σχέσις AC). Κάποιος π.χ. αἰσθάνεται ἀποτροπιασμὸν πρὸς τὴν ἀνθρωποκτονίαν (B) καὶ τὴν ἀποφεύγει, λέγει ὅμως, ὅτι οἱ θεοὶ τιμωροῦν τὴν ἀνθρωποκτονίαν, καὶ αὐτὸ εἶναι μία θεωρία (C)»¹³³. Ὁμοίως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπίστευον γενικῶς ὅτι πρέπει νὰ συμπεριφέρονται μὲ καλωσύνην πρὸς τοὺς ξένους, καθ' ὅσον τὸ ἐπιθυμοῦν οἱ θεοὶ (θεωρία C). Γνωρίζομεν ὅτι οἱ Ἕλληνες μέχρι ἐνὸς βαθμοῦ συμπεριφέροντο πράγματι ἀναλόγως (συμπεριφορά, πράξις B). Ἐντεῦθεν καὶ διατυποῦμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ συμπεριφορὰ αὕτη τῶν Ἑλλήνων (B) ἔχει τὴν αἰτίαν καὶ ἐρμηνείαν τῆς εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς θεωρίας (C).

Ὁ Pareto φρονεῖ ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητα πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπικρατεῖ μία πνευματικὴ κατάστασις (A), ἡ ὁποία τοὺς καθιστᾷ φιλοξένους. Ἡ κατάστασις αὕτη ὀδηγεῖ πρὸς δύο πράγματα: 1. εἰς τὴν καλὴν συμπεριφορὰν, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται ὡς πράξις (B) καὶ 2. εἰς τὴν θεωρίαν (C), ἡ ὁποία δικαιολογεῖ τὴν συμπεριφορὰν ταύτην.

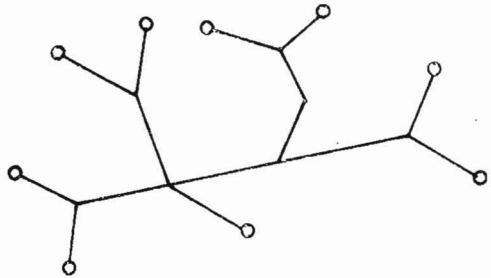
Τὸ λάθος λοιπὸν τῶν ἐρμηνευτῶν συνίσταται εἰς τὸ ὅτι, ἐρμηνεύοντες

133. «Trattato» § 162. Πρβλ. καὶ §§ 163, 164, 165, 166.

τὰς πράξεις μέσῳ τῶν θεωριῶν, παραθεωροῦν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν πραγματικότητα τόσον αἱ πράξεις, ὅσον καὶ αἱ θεωρίαι προσδιορίζονται ὑπὸ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων, τῶν ὁποίων καὶ διαφοροὶ ἐκφράσεις τυγχάνουσι, αἱ δὲ μεταξύ τῶν τριῶν αὐτῶν στοιχείων σχέσεις εἶναι ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως καὶ ἐπιδράσεως ὑπὸ ὅλους τοὺς δυνατοὺς συνδυασμοὺς, τοὺς ὁποίους καὶ ἐξετάζει ἐν συνεχείᾳ λεπτομερῶς ὁ Pareto. Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν τοῦ Pareto εἶναι ὅτι τὰ συναισθήματα, τὰ ἔνστικτα καὶ αἱ ὁρμαὶ δὲν ἀσκοῦν πάντοτε ἄμεσον ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀνάγκη, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται οὗτος νὰ συνειδητοποιῇ καὶ δικαιολογῇ τὰς πράξεις του, ὀδηγεῖ εἰς τὴν συγκάλυψιν τούτων μέσῳ τῆς διατυπώσεως θεωριῶν, αἱ ὁποῖαι προσδίδουσι εἰς τὰ φαινόμενα τοῦ ψυχικοῦ κόσμου λογικὸν νόημα καὶ τὰς δικαιῶνουν. Ἡ μεταμόρφωσις αὕτη τῶν μὴ λογικῶν πράξεων εἰς λογικοφνεῖς μέσῳ τῆς ἐρμηνείας μεταβάλλεται κατὰ τὰς ἐποχάς, ὡς ἀκριβῶς τὰ ἐνδύματα φέρουσι τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐποχῆς των. Ἡ μὴ λογικὴ πράξις δὲν μεταμορφοῦται πάντως ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ἀμέσως εἰς πράξιν λογικῆς μορφῆς, ὡς π.χ. εἰς τὸ Σχ. 1., ἀλλ' ἐξακολουθεῖ νὰ συνυπάρχῃ μετὰ τῶν λογικοφανῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουσι ἐξ αὐτῆς, ὡς φαίνεται εἰς τὸ Σχ. 2.

Σχῆμα 1.

Σχῆμα 2.

(Τὰ σχήματα εἶναι τοῦ Pareto «Trattato» § 217).

Πολλοὶ κοινωνιολόγοι ἀγνοοῦν τὴν πραγματικότητα αὐτὴν καὶ προβαίνουν εἰς τὴν διατύπωσιν θεωριῶν, αἱ ὁποῖαι εἴτε ὑβρίζουσι εἴτε παραθεωροῦσι εἴτε, ἐν πάσῃ περιπτώσει, δὲν δίδουσι τὴν δέουσαν προσοχὴν εἰς τὰς μὴ λογικὰς πράξεις, τὰς ὁποίας μάλιστα προσπαθοῦσι παντοιοτρόπως νὰ ἀναγάγουν εἰς λογικὰς¹³⁴. Εἶναι περιέργον, λέγει ὁ Pareto, ὅτι ἐνῶ εἰς τὴν πράξιν

134. Εἰς τὸ «Trattato» προσφέρει ὁ Pareto δευδερεκεῖς παρατηρήσεις περὶ τῶν λογικῶν σφαλμάτων ὀρισμένων κλασσικῶν καὶ περιφανῶν συγγραφέων, ὡς τοῦ Πλάτωνος

οὐδεὶς ἀρνεῖται τὴν προσδιοριστικὴν συμμετοχὴν τῆς ψυχικῆς καὶ ἠθικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν συμπεριφορὰν του, οἱ διατυποῦντες θεωρίας περὶ αὐτῆς φαίνονται νὰ πιστεύουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατευθύνεται ὑπὸ μόνου τοῦ λόγου του. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἔσκεμμένως ἐθελοτυφλοῦν ἐνώπιον τῶν διδαγμάτων τῆς καθημερινότητος¹³⁵. Μερικοὶ δ' ἐξ αὐτῶν ὄχι μόνον φροντίζουν νὰ ἐξαφανισθῇ τὸ μὴ λογικὸν στοιχεῖον τῆς πράξεως ἀπὸ τὰς θεωρίας των, ἀλλὰ καὶ προχωροῦν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς λογικῆς εἰς μοναδικὸν κριτήριον κοινωνικῆς καὶ πολιτιστικῆς προόδου. Τὸ λογικὸν καθίσταται δι' αὐτοὺς συνώνυμον τοῦ «ἀγαθοῦ», τὸ μὴ λογικὸν χαρακτηρίζεται ὡς «κακόν».

Τοιαῦται θεωρίαι δὲν θὰ πρέπει νὰ μᾶς παραπλανοῦν. Παρὰ τὴν κατὰ κόρον χρῆσιν τῆς ἐννοίας «λογικός», ὄχι μόνον δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς «λογικοεμπειρικῆς» μεθόδου, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικῶς ἐπαναλαμβάνουν ὅ,τι κατακρίνουν. «Δὲν συνειδητοποιοῦν ὅλοι αὐτοὶ ὅτι ἡ λατρεία τοῦ «λογικοῦ», τῆς «ἀληθείας», τῆς «προόδου» καὶ ἄλλων παρομοίων θεοτήτων, συγκαταλέγεται, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη λατρεία, εἰς τὰς μὴ λογικὰς πράξεις. Γεννᾶται, ἀναπτύσσεται καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ προκόπη ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς ἄλλας λατρείας, ὡς ἀκριβῶς διεδόθησαν εἰς τὴν ἑλληνο-ρωμαϊκὴν κοινωνίαν αἱ ἀνατολικαὶ λατρεῖαι ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τὴν πολυθεϊστικὴν»¹³⁶.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τοιούτων θεωριῶν εἶναι ὅτι τόσον οἱ πράττοντες, ὅσον καὶ οἱ διατυποῦντες τὰς θεωρίας ἐξετάζουν τὰς μὴ λογικὰς πράξεις ἀπὸ λογικῆς σκοπιᾶς, παραμένουν εἰς τὰ ἐξωτερικὰ καὶ ἐπιφανειακὰ δεδομένα καὶ παραθεωροῦν τὰς παγίας ψυχικὰς καταστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀνταποκρίνονται αἱ πράξεις ὡς φανερῶματα. Διὰ τοῦτο καὶ διατυπώνει ὁ Pareto ὡς ἐπιστημονικὴν δεοντολογίαν ὑψίστης σπουδαιότητος τὴν διάλυσιν τῆς ἀχλύος, ἡ ὁποία παρεμποδίζει νὰ ἴδωμεν τὰ καλυπτόμενα πράγματα, ὡς ταῦτα τῶ ὄντι ὑπάρχουν. Τοῦτο ἔρχεται εἰς ἄμεσον ἀντίθεσιν πρὸς τὰς θεωρίας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι δέχονται τὸν πέπλον αὐτὸν ὡς οὐσιαστικὸν συστατικὸν στοιχεῖον τῶν πράξεων¹³⁷. Ὁ Pareto καταδεικνύεται ἐνταῦθα (§§ 162 ἐξ.) ὡς ὁπαδὸς ἐνὸς ριζοσπαστικοῦ πραγματισμοῦ.

τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Πολυβίου, τοῦ Fustel de Coulanges κ.ἄ. Ὁ Comte, ὁ Spencer καὶ ὁ Mill κάνουν ἀκροθιγῶς λόγον περὶ τῆς σημασίας τῶν συναισθηματικῶν καταστάσεων τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς συμπεριφορᾶς του, ἀλλὰ τόσον αὐτοὶ, ὅσον καὶ οἱ Condorcet, Montesquieu καὶ Voltaire, δὲν κατῴρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς μίαν ἰσόρροπον τοποθέτησιν ἐναντι τοῦ μὴ λογικοῦ στοιχείου τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς. Ὁ Pareto ἀπορρίπτει τὴν πλάνην τῆς ἐρμηνείας τοῦ μὴ λογικοῦ τούτου στοιχείου ὡς «παθολογικοῦ» ἢ «παραλόγου» στοιχείου τῆς συμπεριφορᾶς. «Trattato» §§ 254, 309, 314.

135. Πρβλ. «Trattato» § 265.

136. «Trattato» § 304.

137. Πρβλ. «Trattato» § 249.

Τὸ αἶτημα τοῦ Pareto θέτει ἐπὶ τάπητος τὸ πρόβλημα τῆς ἐμπειρικότητας τῆς ἀληθείας μιᾶς θεωρίας. Ἡ ἀλήθεια, τὴν ὁποῖαν διατείνεται ὅτι προσφέρει μία θεωρία, πρέπει νὰ ἐπαληθεύηται μὲ τὴν παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν μεταφυσικῶν, δὲν ἐκφέρεται μὲ ἀπολύτους προτάσεις. Εἶναι ἐσφαλμένη ἡ ἄποψις ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι διατυπώνουν νόμους ἀπολύτου χαρακτῆρος. Αἱ προτάσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι προτάσεις πιθανότητας· βασίζονται εἰς τὴν παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα, τὸ δὲ νόημα τῶν εἶναι, πὼς ὅ,τι μέχρι τοῦδε παρατηρήθη νὰ συμβαίη (π.χ. πῆξις τοῦ ὕδατος εἰς 0° C) εἶναι λίαν πιθανόν ὅτι θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ παρατηρηθῆται συμβαῖνον καὶ εἰς τὸ μέλλον¹³⁸. Ἡ ἐμπειρικότης τῶν θεωριῶν αὐτῶν εἶναι τελειῶς διάφορος τῶν ψευδο-ἐμπειρικῶν ἐπαληθεύσεων, τὰς ὁποίας συχνάκις προσφέρουν αἱ θεολογίαι τῶν θρησκευμάτων μέσῳ προφητειῶν καὶ θαυμάτων, ἐνίοτε μάλιστα ἀμφιβόλου ἱστορικῆς ἀξιπιστίας. «Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι ἕκαστον θρησκεῦμα δέχεται μόνον τὰς ἰδικὰς του προφητείας ὡς ἀληθεῖς, τὰ ἰδικὰ του θαύματα ὡς γνήσια, τὰς δὲ προφητείας τῶν λοιπῶν θρησκευμάτων θεωρεῖ ψευδεῖς καὶ τὰ θαύματα αὐτῶν πλασματικὰ καὶ νόθα»¹³⁹.

Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ὁ Pareto καταλήγει εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι ὄχι μόνον ὑφίστανται τελικῶς αἱ μὴ λογικαὶ πράξεις, ἀλλὰ καὶ προσφέρουν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν πυρῆνα πολλῶν θεωριῶν, «αἱ ὁποῖαι ἐὰν κριθοῦν ἐπιφανειακῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐμφανισθοῦν καὶ ὡς ἀποκλειστικὸν προϊόν τῆς λογικῆς»¹⁴⁰.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω προβαίνει ὁ Pareto εἰς μίαν ἀνάλυσιν τῶν θεωριῶν, εἰς ἑκάστην τῶν ὁποίων διακρίνει δύο βασικά στοιχεῖα: Τὸ στοιχεῖον (α), τὸ ὁποῖον θεωρεῖ καὶ ὡς τὸ οὐσιαστικόν, ἀντιστοιχεῖ ἄμεσα πρὸς τὰς μὴ λογικὰς πράξεις: εἶναι ἡ ἔκφρασις ὠρισμένων συναισθημάτων. Τὸ στοιχεῖον (β), τὸ ὁποῖον συνήθως εἶναι τυχαῖον καὶ εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν μεταβλητόν, εἶναι τὸ φανέρωμα τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐκφράζηται λογικῶς. Καὶ τὸ στοιχεῖον (β) ἀντιστοιχεῖ ἐν μέρει πρὸς συναισθήματα καὶ μὴ λογικὰς πράξεις, τὰς συγκαλύπτει ὅμως μὲ λογικοὺς ἢ ψευδολογικοὺς συλλογισμοὺς. «Τὸ στοιχεῖον (α) εἶναι ἡ ἀρχή, ἡ ὁποία ὑφίσταται εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων, τὸ στοιχεῖον (β) εἶναι αἱ ἐξηγήσεις, αἱ ἐπαγωγαὶ καὶ ἀφαιρέσεις ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτῆν»¹⁴¹. «Τὸ κύριον στοιχεῖον τοῦ φαινομένου τούτου εἶναι προφανῶς ἐκεῖνο, πρὸς τὸ ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος προσκολλᾶται μὲ μεγαλυτέραν

138. Πρβλ. «Trattato» § 528.

139. «Trattato» § 620.

140. «Trattato» § 797.

141. «Trattato» § 797.

δύναμιν καὶ τὸ ὁποῖον προσπαθεῖ τότε νὰ δικαιολογήσῃ, δηλ. τὸ στοιχεῖον (α), τὸ ὁποῖον ἔνεκα τούτου θὰ πρέπει καὶ νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὴν διερεύνησιν τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας»¹⁴².

Φυσικὰ τὸ κριτήριον τῆς λογικότητος δύναται καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ εἶναι «ἀντικειμενικόν» ἢ «ὑποκειμενικόν». Ἡ διάκρισις αὕτη δὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ βαθμοῦ ἀνταποκρίσεως τῶν θεωριῶν εἰς τὴν πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν πειρῶνται νὰ ἐρμηνεύσουν, ἀλλ' εἰς τὸν βαθμὸν ὠφελιμότητος αὐτῶν διὰ τὸ ἄτομον ἢ τὸ κοινωνικὸν σύνολον. Καὶ πάλιν ὁ Pareto πιστεύει ὅτι ὁ βαθμὸς ὀρθότητος μιᾶς θεωρίας δὲν ἀντιστοιχεῖ ὑποχρεωτικῶς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ὠφελιμότητος αὐτῆς¹⁴³.

Συνοψίζοντες τὰ μέχρι τοῦδε παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Pareto, ἀναλύων τὴν κοινωνικὴν πράξιν καὶ τὰς θεωρίας, διακρίνει τρία ἐπίπεδα:

α. Τὴν ἐξωτερικὴν διαδρομὴν τῆς πράξεως, τὴν συγκεκριμένην ἐνέργειαν ἢ θεωρίαν. Τὰ κοινωνικὰ ταῦτα φαινόμενα χαρακτηρίζει ὁ Pareto ὡς «παράγωγα» (Derivate).

β. Τὰς θεωρητικὰς λογικὰς θεμελιώσεις καὶ δικαιολογήσεις τῶν ἐνεργειῶν τοῦ πράττοντος, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἓν εἶδος ἰδεολογικοῦ ἐπιφανομένου καὶ τὰς ὁποίας ὁ Pareto ὀνομάζει «παραγωγίσεις» (Derivazioni). Αἱ παραγωγίσεις εἶναι «μεταβληταί».

γ. Τὸ σταθερὸν στοιχεῖον ἀποτελοῦν τὰ «ἐγκαταλείμματα» ἢ «κατάλοιπα» (Residui), τὰ ὁποῖα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν συναισθηματικὸν καὶ ἐνστικτώδη κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος καὶ προσδιορίζει οὐσιαστικῶς τὰς πράξεις τῆς καθημερινότητος.

Τὸ τρίγωνον ψυχικῶν καταστάσεων (Α) — πράξεων (Β) — θεωριῶν (Γ) μᾶς δίδει τὰς τρεῖς βασικὰς σχέσεις, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ ἀναλυθοῦν, διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα.¹⁴⁴

142. «Trattato» § 800.

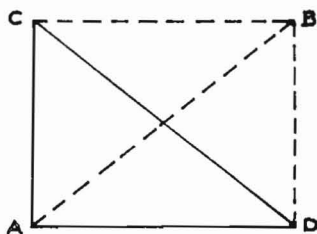
143. Γράφει ὁ Pareto εἰς τὸ «Trattato» § 1682: «Occorre distinguere l' accordo di una dottrina o di una teoria coi fatti, e la sua importanza sociale; quello può essere zero e questa grandissima; non prova l' accordo; comme l' accordo non prova l' importanza».

144. Εἰς τὰς §§ 165, 166, 167, 168 τοῦ «Trattato» ὁ Pareto παραθέτει καὶ ἐν περισσότερον ἀνεπτυγμένον σχῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ λατρεία χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ Β καὶ αἱ πράξεις διὰ τοῦ D. Σχολιάζων τὸ σχῆμα τοῦτο ὁ Pareto, τὸ ὁποῖον καὶ παραθέτομεν

— Τὴν σύγχρονον ἐπίδρασιν τῶν ψυχικῶν καταστάσεων ἐπὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν θεωριῶν.

— τὴν δευτερογενῆ ἐπίδρασιν τῶν θεωριῶν ἐπὶ τῶν πράξεων

— τὴν δευτερογενῆ ἐπίσης ἐπίδρασιν τῶν πράξεων ἐπὶ τῶν θεωριῶν.

ἄνωτέρω, γράφει εἰς τὸ τέλος τῆς § 165: «Δυνάμεθα μέχρις ἑνὸς ὀρισμένου σημείου νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν λατρεῖαν μιᾶς θρησκείας διὰ τοῦ Β, τὴν δὲ θεολογίαν τῆς διὰ τοῦ C. Ἀμφότεραι ἐκπηγάζουν ἀπὸ μιᾶς ὀρισμένην ψυχικὴν κατάστασιν Α». Καὶ συνεχίζει εἰς τὴν παρ. 165 «Ἄς θεωρήσωμεν ὀρισμένας πράξεις D ὡς ἐξαρτωμένας ἀπὸ τὴν ψυχικὴν αὐτὴν κατάστασιν. Ἡ λατρεία δὲν ἐπιδρᾷ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ D, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Α καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ D. Ὁμοίως ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ C καὶ ἀντιστρόφως τὸ C ἐπὶ τοῦ Β. Εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ καὶ μιᾶ ἀμεσος ἐπίδρασις CD. Ἡ ἐπίδρασις τῆς θεολογίας D ἐπὶ τοῦ Α εἶναι συνήθως ἀρκετὰ ἀσθενής· ἀσθενεστέρα ἀκόμη κατ' ἀκολουθίαν εἶναι ἐπὶ τοῦ C, καθ' ὅσον ἡ ἐπίδρασις CD εἶναι ἐπίσης γενικῶς μικρά. Διαπράττει λοιπὸν κανεὶς γενικὰ βαρύτερον σφάλμα, ἐὰν ἐκλάβῃ, ὅτι ἡ θεολογία C εἶναι καὶ ἡ αἰτία τῶν πράξεων D. Ὁ τόσον συχνὸς ἰσχυρισμὸς ὅτι λαὸς αὐτὸς συμπεριφέρεται τοιοῦτοτρόπως, διότι πιστεύει οὕτω πως' εἶναι σπανίως ἀληθής· εἶναι σχεδὸν πάντοτε πεπλανημένος. Ὁ ἀντίστροφος ἰσχυρισμὸς: ὅτι λαὸς πιστεύει οὕτω, διότι πράττει τοιοῦτοτρόπως, ἐμπεριέχει γενικῶς μεγαλυτέραν δόσιν ἀληθείας, ἀλλ' εἶναι πολὺ ἀπόλυτος εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ ἔχει καὶ αὐτὸς δόσιν πλάνης. Εἶναι ἀληθές ὅτι πίστις καὶ πράξις δὲν εἶναι ἀνεξάρτητα ἀλλήλων: ἀλλ' ἡ ἐξάρτησις τῶν συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἀποτελοῦν δύο κλάδους τοῦ αὐτοῦ κορμοῦ».